

βιβλίο δεύτερο

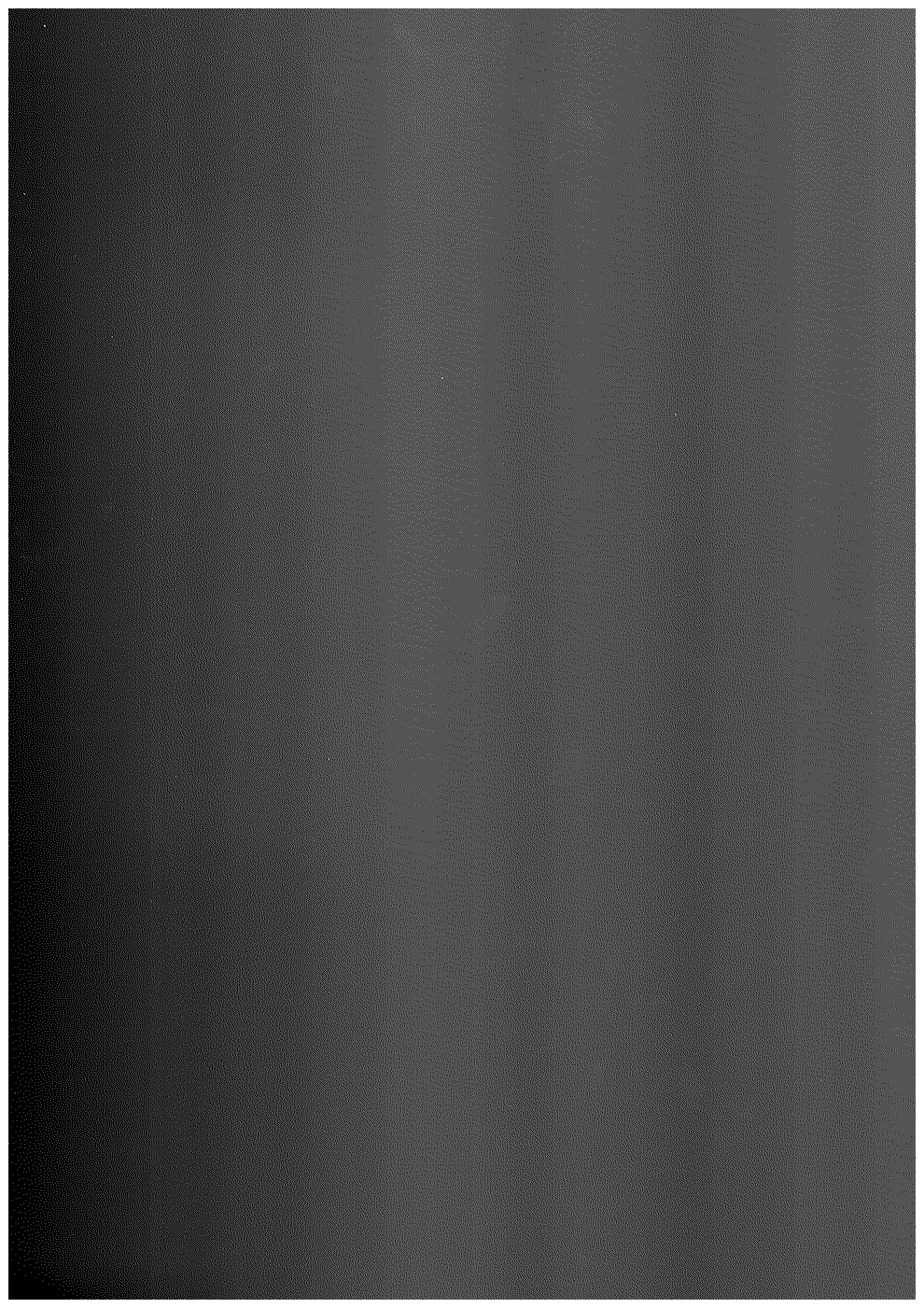
ΣΤΟ ΣΗΜΕΙΟ ΑΥΤΟ ΠΡΟΣΚΕΤΑΙ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΟΡΙΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ, μέ τό όποιο και τελειώνει ή παιδικότητα, γιατί οί λέξεις *infans* και *puer* δέν είναι συνώνυμες. Η πρώτη περιέχεται στή δεύτερη και σημαίνει αυτόν πού δέν μπορεί να μιλήσει: γι' αυτό στον Βαλέριο Μάξιμο συναντάμε *puerum infanitem*.* Ωστόσο, χρησιμοποιοῦ τή λέξη κατά τή συνήθεια τῆς δικῆς μας γλώσσας, ἔως τήν ἡλικία πού δίνουμε ἄλλα ονόματα.

Όταν τά παιδιά ἀρχίζουν να ὀμιλοῦν, κλαίνε λιγότερο. Η πρόδος αὐτή είναι φυσική: μία γλώσσα υποκαθιστᾶ τήν ἄλλη. Μόλις καταφθῶσουν να πουν μέ λόγια ὅτι ὑποφέρουν, γιατί να τό πουν μέ φωνές; ἄν δέν πρόκειται για πολύ δυνατό πόνο, ποιάς ὁ λόγος να μην μπορούν να τον ἐκφράσουν; Ἄν τότε συνεχίζουν και κλαίνε, τό λάθος είναι πῶν ἀνθρώπων πού τά περιβάλλουν. Όταν κάποτε ὁ Ἀμφίλοχ μπόρει πια να πει πονάω, θά πρέπει να νιώθει πολύ δυνατούς πόνους για να κλάψει.

Ἄν τό παιδί είναι λεπτοκαμωμένο, ευαίσθητο, και ἀπλῶς κραυγάζει ἄνευ λόγου, ὅταν ἀρχίζει τίς ἀνώφελες και ἀναποτελεσματικές κραυγές του, τίς σταματῶ συντομα. Δηλαδή, ὅσο κλαίει, δέν τό πλησιάζω. Τρέχω μόλις σιωπάσει. Σύντομα ὁ τρόπος του αὐτός να μέ φωνάζει θά είναι ἡ σιωπή ἢ τό πολύ-πολύ να βγάζει μία φωνή. Τα παιδιά κρίνουν τήν ἀποτελεσματικότητα τῶν σημάτων τους ἀπό τή σημασία πού τους δίνουμε, δέν ὑπάρχει ἄλλη σύμβαση γι' αὐτά: ὀτιδήποτε κακό και ἄν πάθει ἕνα παιδί, ὅταν είναι μόνο του, σπάνια κλαίει, ἔκτος και ἄν ἐλπίζει ὅτι θά εἰσακουσθεῖ.

Ἄν πέσει, ἄν κάνει καρμπάλο στό κεφάλι του, ἄν ματώσει τή μήτη του, ἄν κόψει τά δάχτυλά του, ἀντί να τρέξω κοντά του ἀναστατωμένος, θά μείνω ἥσυχος, τουλαχιστον για λίγη ὥρα. Τό κακό ἔγινε, πρέπει να τό ὑποστῆ: ἢ διασύνη μου θά χρησίμευε μονάχα να τον τρομάξω περισσότερο και να αὐξήσω τήν ευαισθησία του. Κατά βάθος είναι λιγότερο τό κακό ὅταν πλιγγώνεται, ἀπό τόν φόβο πού τον βασανίζει. Θά τον ἀπαλλάξω τουλαχιστον ἀπό τήν ἀγωνία του,

* Βαλέριος Μάξιμος, *Ἰξισιμημόνευτα Γεγονότα και Λεχθέντα*, 1, 6, 5. (Σ.τ.Ε.)

γιατί είναι βέβαιο ότι θα κρίνει τον πόνο του όπως θα με δει πως τον κρίνω εγώ.
 "Αν με δει να τρέχω ανήσυχος να τον παρηγορήσω, να τον λυπηθώ, θα νομίζει πως πάει, γάθρηκε. "Αν με δει να διατηρώ την ψυχραιμία μου, θα ξαναβρεθεί σύντομα και αυτός τή δική του και θα πιστέψει ότι ο πόνος πέρασε, από τή στιγμή που δεν θα τον νιώθει πιά. "Ακριβώς σ' αυτόν την ήλικία παίρνουμε τα πρώτα μαθήματα θάρρους και, υπομένοντας τους μικρούς πόνους χωρίς φόβο, σιγά-σιγά τον μαθαίνουμε να υπομένει και τούς μεγάλους.

"Όχι μόνο δεν θα προσέχω μη πληγωθεί ποτέ, και μεγαλώνει χωρίς να γνωρίζει τον πόνο. Τό ρεστηθῶ ἄν δεν πληγωθεί ποτέ, και μεγαλώνει χωρίς να γνωρίζει τον πόνο. Τό πρώτο που όφείλει να μάθει, και τό πιο αναγκαίο, είναι να υποφέρει. Φαίνεται πως τά παιδιά είναι μικρά κι αδύναμα, για να παίρνουν αυτά τά σπουδαία μαθήματα δίχως κίνδυνο. "Έτσι, ἔάν τό παιδί πέσει όταν είναι ὄρθιο δεν θα σπάσει τό πόδι του, ἄν χτυπήσει μέ ἕνα μπαστούνι δεν θα σπάσει τό μπράτσο του, ἄν πιάσει μαχαίρι κοφτερό δεν θα τό σφίξει και δεν θα κοπεί πολύ βαθιά. Δέν γνωρίζω να ἄφησαν ποτέ ἕνα παιδί μόνο του και να σκοτώθηκε, να σακατεύτηκε, ὡτε να ἔπαθε μεγάλο κακό, ἔκτος και ἄν τό ἀφήσαμε ἐκτεθειμένο σέ ψηλά μέρη ἢ μόνο του κοντά στή φωτιά ἢ τοῦ ἀφήσαμε ἐπικίνδυνα ἐργαλεῖα πού να τά φθάνει τό χέρι του. Τί να πῶμε για ὅλο αὐτό τό πλήθος ἀπό σύνεργα πού συγκεντρώνουν γύρω ἀπό ἕνα παιδί, για να τό προφυλάξουν ἀπό τόν πόνο, και, μεγαλώνοντας, να παραμένει στό ἔλεός του, χωρίς κουραγιο και χωρίς πείρα, να θεωρεῖ ὅτι πεθαίνει μέ τό πρώτο σίμπτωμα και να ληθοθυμᾷ βλέποντας μία σταγόνα αἷμα.

"Ἡ δασκαλιστική και σχολαστική μανία είναι πάντα να μαθαίνουμε στά παιδιά ὅσα θα μάθαιναν πολύ καλύτερα ἀπό μόνα τους, και να ξεχνάμε ὅσα θα ἔπρεπε να μάθουμε μόνο ἑμεῖς. "Υπάρχει τίποτα πού ἤλιθο ἀπό τόν κόπο πού καταβάλλουμε για να τά μάθουμε να περπατούν, ὡς ἔάν να εἴχαμε δεῖ ποτέ κάποιον παιδί, πού, ἀπό ἀμέλεια τῆς παραμάνας του, να μην ξέρει να περπατᾷ ὅταν μεγαλώσει; "Αντίθετα, πόσους ἀθρόωπους δεν βλέπουμε να περπατοῦν ἄσχημα σέ ὅλη τους τή ζωή, ἐπειδή τούς ἔμαθαν να περπατοῦν ὄχι μέ τόν σωστό τρόπο!

"Ο Αἰμίλιος δέν θα ἔχει ὡτε μαξιλάρι, ὡτε στράτα μέ ρόδες, ὡτε καρότσι, ὡτε λουριά ἢ, τουλαχιστον, μόλις μάθει να μετακινεῖ τά πόδια του, δέν θα τόν κρατᾷμε παρά μόνο ὅπου ἔχει λιθόστρωτο* και θα φροντίσουμε να τό διασχίσουμε με γρήγορα. "Αντί να τά αφήνουμε να μαράνινται στον ἀθυγιαίνον ἀέρα ενός

* Οἱ ὄρμου τοῦ Περσίου τόν 18ο αἰώνα ἦταν λιθόστρωτοι. (Σ.τ.Ε.)

1. Δέν ὑπάρχει τίποτα πού γελοῖο και πού ἀσταθές ἀπό τό δάδισμα ἐκείνων πού τούς κράτησαν για πολύ καιρό μέ λουρί ὅταν ἦταν μικρά παιδιά.

δοματίου, πρέπει να τά τρέχουν, να παίζουν, να μάθουν πού γρήγορα να ποδλές πληγές. "Ο μολι, μα, θα είναι πάντα μικρά να δυσχεστερημεν, πᾶ λῶνται περισσότερον.

Μία ἄλλη ἐξέλιξη κ' ἐξορτάται ἀπὸ τὴν ἐξελίξη κ' μόνα τους, τόσο μακρῶν λων. Μαζί με τὴ δύναμη να τὴν κατευθύνουν. Σὲ ζωὴ τοῦ ἀτόμου, τότε ὁ νει τὸ συναίσθημα τῆς ζωῆς. Γίνεται πραγματικὸ ἢ να δυστυχήσει. Σὲ θεορῶμε ὡς ὄν ἡλικίον.

"Αν και πᾶροῦμε ἀθρόωπυτης ζωῆς και τῆς στήν κάθε ἡλικία, τοῦ κάθε ἀθρόωπου ξε, μεγαλύτεροι κινῶνται. "Όσο λιγότερο ἔργουμε με. Μόνο τά μισα, τὸ ἐφθεία, και εὐνη πᾶν.

Τί πρέπει, λοιπόν, πού θυσιάζει, τὸ παρὸ εἶδους ἀλυσιδῶς, και α, μιά ὑποταθέμενη εὐνη θά θεωροῦσα τὴν ἄγνῃ βλεπα χωρίς ἄγνῃ κ' ἀνυπόφορο ζῆγῶ, και να ἔχουν τὴν παρῶν σου! "Ἡ ἡλικία τῆς δουλωτῆ. Βασανίζου!

ι θά κρύνει τόν πόνο του ὅπως θά μέ δει πὸς τόν κρῖνο ἐγώ.
 ο ἀνήγημα νά τόν παρηγορήσω, νά τόν λυπηθῶ, θά νομίζει
 ἴ "Ἄν μέ δει νά διατηρῶ τήν ψυχραιμία μου, θά ξαναδέρει
 τή δική του καί θά πιστέψει ὅτι ὁ πόνος πέρασε, ἀπό τή
 ἴόν νιώθει πιά. Ἀκριβῶς σ' αὐτήν τήν ἡλικία παίρνομε τά
 ἴ κρῖνος καί, ὑπομενοντας τούς μικρούς πόνους χωρίς φόβο,
 ἴομε νά ὑπομένει καί τούς μεγάλους.

προσέχω μὴ πληγωθεῖ πουθενα ὁ Αἰμίλιος, ἀλλά θά δύσα-
 ἴ γινῶθεῖ πῶτε, καί μεγαλώνει χωρίς νά γνωρίζει τόν πόνο. Τό
 ἴ μάθει, καί τό πῶ ἀναγκασί, εἶναι νά ὑποφέρει. Φαίνεται
 ἴ μικρά κι ἀδύναμα, γιά νά παίρνοιν αὐτά τά σπουδαῖα μαθή-
 ἴ "Ἔτσι, ἐάν τό παιδί πέσει ὅταν εἶναι ὄφθιο δέν θά σπάσει τό
 ἴ μέ ἓνα μπαστούνι δέν θά σπάσει τό μπράτσο του, ἄν πιά-
 ἴ δέν θά τό σφίξει καί δέν θά κοπτεῖ πολύ βαθιά. Δέν γνωρίζω
 ἴ αὐτοῖ μόνο του καί νά σκοτώθηκε, νά σακατεύτηκε, οὔτε νά
 ἴ κτός καί ἄν τό ἀφήσαμε ἐκτεθειμένο σέ ψηλά μέση ἢ μόνο
 ἴ ἢ τῶ ἀφήσαμε ἐπικίνδυνα ἐργαλεῖα πού νά τά φθάνει τό
 ἴ γιά ὅλο αὐτό τό πλήθος ἀπό σύνεργα πού συγκεντρώνουν
 ἴ γιά νά τό προσφύλαξουν ἀπό τόν πόνο, καί, μεγαλώνοντας,
 ἴ εὸς του, χωρίς κουράγιο καί χωρίς πείρα, νά θεωρεῖ ὅτι
 ἴ τμήτημα καί νά λυποθῶναι βλέποντας μία σταγόνα αἵμα.
 ἴ αὶ σχολαστική μανία εἶναι πάντα νά μαθαίνομε στά παιδιά
 ἴ καλύτερα ἀπό μόνο τους, καί νά ξεγυᾶμε ὅσα θά ἔπρεπε νά
 ἴ εῖς. ἴ πάφχει τίποτα πῶ ἡλίθιο ἀπό τόν κόπο πού καταβάλ-
 ἴ με νά περπατῶν, ὡς ἐάν νά εἴχαμε δεῖ πῶτε κάποιον παιδί,
 ἴ παραμάνιας του, νά μὴν ξέρει νά περπατᾷ ὅταν μεγαλώσει;
 ἴ ἴπως δέν βλέπομε νά περπατῶν ἀσχημα σέ ὄλη τους τή
 ἴ νά περπατῶν ὅχι μέ τόν σωστό τρόπο!

ἴ εχει οὔτε μαξιλάρι, οὔτε στράτα μέ ρόδες, οὔτε καρότσι,
 ἴ στιν, μὸλος μαθεῖ νά μετακινεῖ τά πόδια του, δέν θά τόν
 ἴ ν ἔχει λιθόστρωτο* καί θά φροντίσομε νά τό διασχίσου-
 ἴ τά ἀφήνομε νά μαραίνονται στόν ἀνθυγιεινό ἀέρα ἐνός
 ἴ ὡ τόν 18ο αἰώνα ἦταν λιθόστρωτοι. (Σ.τ.Ε.)
 ἴ τῶ γελῶτο καί πῶ σπαταῆς ἀπό τό βάδισμα ἐκείνων πού τούς κρά-
 ἴ με ἦταν ἦταν μικρά παιδιά.

δωματίου, πρέπει νά τά πηγαίνουμε καθημερινά στό λιβάδι. Ἐκεῖ, μποροῦν νά
 τρέξουν, νά παίξουν, νά πέψουν ἑκατό φορές τήν ἡμέρα. Τόσο τό καλύτερο: θά
 μάθουν πῶ γρήγορα νά σηκώνονται. Ἡ ἀπόλαυση τῆς ἐλευθερίας ἐξαγοράζει
 πολλές πλιγγές. Ὁ μαθητής μου θά ἔχει πολλούς μώλωπες ἀλλά, σέ ἀντάλλα-
 ἴμα, θά εἶναι πάντα χαρούμενος. Ἐν τά παιδιά σας ἔχουν λιγότερους, εἶναι πά-
 ἴ ντα δυσχεστερημένα, πάντα ὑποταγμένα, πάντα θλιμμένα. Ἀμφιβάλλω ἄν ὠφε-
 ἴ λουνται περισσότερο.

Μιά ἄλλη ἐξέλιξη κάνει στά παιδιά τήν γκρίνια λιγότερο ἀπαραίτητη. Αὐτό
 ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἐξέλιξη τῶν δυνάμεών τους. Ὅσο περισσότερο καταφέρνουν
 ἴ μονα τους, τόσο μικρότερη εἶναι ἡ ἀνάγκη τους νά ζητοῦν τή βοήθεια τῶν ἄλ-
 ἴ λων. Μαζί μέ τή δύναμή τους ἀναπτύσσεται καί ἡ γνώση, πού τούς ἐπιτρέπει
 νά τήν κατευθύνουν. Στό δεύτερο αὐτό στάδιο ἀκριβῶς τῆς ζωῆς του ἀρχίζει ἡ
 ἴ ζωή τοῦ ἀτόμου, τότε ἀποκτᾷ συνειδήση τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ μνήμη του διευρύ-
 ἴ νει τό συναισθήμα τῆς ταυτότητάς του σέ ὄλες τίς περιόδους τῆς παιδικῆς του
 ἴ ζωῆς. Γίνεται πραγματικά ὁ ἑνας, ὁ ἴδιος, καί συνεπῶς ἦδη ἰκανός νά εὐτυχίσει
 ἴ ἢ νά δυστυχίσει. Στό σημεῖο αὐτό ἔχει σημασία λοιπόν νά ἀρχίσουμε νά τό
 ἴ θεωροῦμε ὡς ὄν ἡθικό.

ἴ Ἐν καί μποροῦμε νά προσδιορίσομε περίπου τή μεγαλύτερη διάφκεια τῆς
 ἀνθρώπινης ζωῆς καί τίς πιθανότερες πού ἔχουμε νά πλησιάσομε αὐτό τό ὄριο
 τῆς στήν κάθε ἡλικία, τίποτα δέν εἶναι πῶ ἀδέσαιο ἀπό τή διάφκεια τῆς ζωῆς
 τοῦ κάθε ἀνθρώπου ξεχωριστά. Ἐλάχιστοι φθάνουν στό ἀκρότατο αὐτό ὄριο. Οἱ
 ἴ μεγαλύτεροι κίνδουοι γιά τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου βρίσκονται στό ξεκίνημά τῆς.
 ἴ Ὅσο λιγότερο ἔχουμε ζήσει, τόσο λιγότερο πρέπει νά ἐπιζῶμε πῶς θά ζήσου-
 ἴ με. Μόνο τά μέσα, τό πολύ-πολύ, ἀπό τά παιδιά πού γεννιοῦνται φτάνουν στήν
 ἐφηβεία, καί εἶναι πιθανόν ὁ μαθητής σας νά μή φθάσει στήν ἐνηλιώωση.

Τί πρέπει, λοιπόν, νά σκεφθοῦμε γιά τή βάρβαρη ἐκείνη διαπαιδαγώγηση,
 πού θυσιάζει τό παρόν γιά ἓνα ἀδέσαιο μέλλον, πού φορτώνει τό παιδί μέ κάθε
 εἴδους ἀλυσίδες, καί ἀρχίζει, ἐξαθλιώνοντάς το, ὀθῆεν γιά νά τό προετοιμάσει γιά
 ἴ μία ὑποτιθέμενη εὐτυχία, πού ἴσως δέν θά τήν ἀπολαύσει ποτέ; Ἐστω καί ἄν
 ἴ θά θεωροῦσα τήν ἀγωγή αὐτή λογική ὡς πρὸς τό ἀντικείμενό τῆς, πῶς θά ἔ-
 ἴ βλεπα χωρίς ἀγανακτηση φουριασμένα, ἀτυχα πλάσματα ὑποταγμένα σέ ἓναν
 ἀνυπόφορο ζυγό, καταδικασμένα σέ συνεχεῖς δουλείες, ὅπως στά κάπεργα, χωρίς
 ἴ νά ἔχουν τήν παραμικρή δεσποσύνη ὅτι κάποτε τόσες φροντίδες θά τά ὠφελή-
 ἴ σουν! Ἡ ἡλικία τῆς γρῆρας περνᾷ μέσα ἀπό κλάματα, τιμωρίες, ἀπειλές, ὑπο-
 ἴ δουλώση. Βασανίζομε τό δυστυχισμένο παιδί γιά τό καλό του καί δέν βλέπομε

ραπεύσετε, δεν πρόεργάζονται ιδιαίτερα από τις κακώς εννοούμενες φροντίδες σας αλλά από τη φύση; Πόσο άτυχη είναι ή πρόβλεψή σας, που κάνει σήμερα ένα πλάσμα δυστυχισμένο, με την ελπίδα —στραγγισμένη ή αστήρικτη— ότι κάποια μέρα θα το κάνει ευτυχισμένο! Και αν αυτοί οι άνθρωποι σοφολογιώτατοι μπερδεύουν την υπερβολική ελευθερία με την ελευθερία, και το παιδί που κανουμε ευτυχισμένο με το παιδί που παραγκιλιόμαστε, ας τους μάθουμε να τὰ ξεχωρίζουν.

Γιὰ νὰ μὴ κληθῶμε γίμνασιες, ἄς μὴν ξεχνᾶμε τί παρῶμε στὴ μοῖρα μας. Ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει τὴ θέση τῆς στῆν τάξην τῶν πραγμάτων. Ἡ παιδικὴ ἡλικία ἔχει τὴ δική της στῆν τάξην τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς: πρέπει νὰ δλέψουμε τὸν ἄνθρωπο στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ παιδί στὸ παιδί. Νὰ καθορίζουμε στὸν καθένα τὴ θέση του καὶ νὰ τὸν τοποθετοῦμε ἐκεῖ πού του ἀρμόζει, νὰ κατοικοποιῶμε τὰ ἀνθρώπινα πᾶθη ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασία τοῦ ἀνθρώπου· εἶναι τὸ μοναδικό πού εἶναι δυνατόν νὰ πράξουμε γιὰ τὴν εὐτυχία του. Γιὰ ὑπόλοιπα ἐξαρτώνται ἀπὸ παράγοντες ἔξω ἀπὸ τὴς δυνατότητές μας.

Δέν ξέρομε τί εἶναι ἀπόλυτη εὐτυχία ἢ δυστυχία, ὅσα εἶναι μπερδεμένα σ' αὐτὴ τὴ ζωὴ. Δέν γευόμαστε κανένα ξεκάθαρο συναίσθημα, οὔτε μένομε γιὰ μιὰ στιγμή στὴν ἴδια κατάστασι. Οἱ συγκινήσεις τῆς ψυχῆς μας καὶ οἱ μεταβολές τοῦ σώματός μας βρίσκονται σέ διαρκῆ πλημμυρίδα. Τὸ Καλὸ καὶ τὸ Κακό εἶναι κοινὰ σέ ὅλους μας ἀλλά σέ διαφορετικὸ βαθμὸ. Εὐτυχέστερος εἶναι αὐτός πού νιώθει λιγότερα βάσανα καὶ δυστυχέστερος ὅποιος αἰσθάνεται λιγότερους πόνους. Γιὰ βάσανα εἶναι πάντα περισσότερα ἀπὸ τὴς ἀπολαύσεις; ἴδου ἢ διαφορὰ, πού εἶναι κοινὴ σέ ὅλους. Ἡ ἐπίγεια εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου δέν εἶναι λοιπὸν παρὰ μιὰ κατάστασι ἀρνητικὴ καὶ πρέπει νὰ τὴν υπολογίζουμε ἀπὸ τὴν μικρότερη ποσότητα τῶν δεινῶν πού ὑπομένει.

Κάθε αἰσθησι πόνου εἶναι ἀδιαχώριστη ἀπὸ τὸν πόθο νὰ λυτρωθῶμε ἀπὸ αὐτήν. Κάθε ἰδέα ἀπόλαυσης εἶναι ἀδιαχώριστη ἀπὸ τὸν πόθο τῆς ἀπόλαυσης τῆς. Κάθε πόθος προϋποθέτει στέρησι, καὶ ὅλας οἱ στερήσεις πού νιώθουμε εἶναι ὀδυνηρές. Στὴ δυσαναλογία τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν δυνατοτήτων μας ἔγκειται λοιπὸν ἢ δυστυχία μας. Ἐνα εὐαίσθητο πλάσμα, πού οἱ δυνατότητές του θὰ ἰσοδυναμοῦσαν μὲ τὴς ἐπιθυμίες του, θὰ ἦταν ἕνα πλάσμα ἀπόλυτα εὐτυχημένο.

Σέ τί λοιπὸν συνίσταται ἡ ἀνθρώπινη σωφροσύνη ἢ ὁ δρόμος τῆς ἀληθινῆς εὐτυχίας; Ὅχι, βέβαια, στὸ νὰ περιορίσουμε τὴς ἐπιθυμίες μας, διότι ἂν ἦταν ἐλεγχόμενες, ἕνα μέρος τῶν ἱκανοτήτων μας θὰ ἀδρανοῦσαν καὶ δέν θὰ ἀπολαμβάναμε μὲ δολόκληρη τὴν ὑπαρξή μας. Οὔτε, βέβαια, καὶ νὰ διευρύνουμε τὴς ἱκανότητες μας· διότι ἂν οἱ ἐπιθυμίες μας διευρύνονταν συγχρόνως σέ μεγαλύτερη

πὺ ἐπιταλούμαστε, πὺ θὰ τὸ ἀρπάξει μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴ Ὀλυβερὴ Ἰνυρίζουμε ἀραγε πὺσα παιδιά χάνονται ἡμίματα τῆς ἐξωφρενικῆς ; πατέρα ἢ ἐνὸς παιδαγωγοῦ; Ἰνυτρισμένη πὺ γλυτόνουν ἀπὸ τὴ ἄ του, τὸ μόνο τουσ ὄφελος ἀπὸ τὰ δεινὰ πὺ ὑπέφεραν εἶναι ὅτι γρὶς Ὀλύβη γιὰ τὴ ζωὴ, ἀπὸ τὴν ὅποια μόνο βάσανα γινώρισαν.

παι, νὰ εἶστε ἀνθρώπινοι. Αὐτὸ εἶναι τὸ πρωταρχικό σας καθῆκον νὰ ἄθε κοινωνικὴ τάξη, γιὰ ὅλας τὴς ἡλικίες, γιὰ ὅλα ὅσα δέν εἶναι ξένα ἄνθρωπο. Ποιὰ ἄλλη σοφία ὑπάρχει ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀνθρωπιὰ; Ἀγα- παιδικὴ ἡλικία, ἐνθαφρύνετε τὰ παιγνίδια τῆς, τὴς χραές τῆς, τὸ ἔνστατικό τῆς. Ποιὸς ἀπὸ ἐσᾶς δέν νοστάληγρε κάποτε τὴν ἡλικία ἡο βρίσκεται πάντα στὰ χεῖδη καὶ πὺ ἢ ψυχὴ εἶναι γαλήνια; Γιατί ἀφαιρέσετε ἀπὸ αὐτούς τούς μικρούς ἀθίους τὴν ἀπόλαυσι μῆς το σύντομης πὺ τούς ξεφεύγει, καὶ ἕνα τόσο πολύτιμο ἀγαθὸ πὺ δέν ἰαν νὰ ἐκμεταλλευθῶν γιὰ πολὺ καιρό; Γιατί θέλετε νὰ γεμιζετε μὲ καιρμούς τὰ πρῶτα, τόσο σύντομα χρόνια πὺ δέν θὰ ἐπιστρέψουν δέν ἐπέστρεψαν καὶ γιὰ σᾶς; Πατέρες, γινωρίζετε πότε ὁ θάνατος θὰ ἰδιὰ σας; Μὴν μετανοιώσετε ἀργότερα, ἀφαιρώντας ἀπὸ τὰ παιδιὰ τες στιγμές πὺ ἢ φύση τούς χραίζει. Μόλις νιώσουν τὴ χραὰ τῆς ἡβειστε τα νὰ τὴν ἀπολαύσουν. Φροντίστε νὰ μὴν πεθάνουν χωρὶς νὰ ἢ τὴ ζωὴ, ὅποια ὄρα καὶ ἂν τὰ πάρει ὁ Θεός.

ς θὰ ἐξεγερθῶν ἐναντίον μου! Ἀκούω ἀπὸ παντοῦ τὴν καταιραγιῆ γφίας πὺ ἀδιάκοπα μᾶς ὑποχρεώνει νὰ μὴν εἶμαστε ἐμεῖς, πὺ ἀγνοεῖ παρόν καὶ, κληγγιώντας ἀκατάπαυστα ἕνα μέλλον πὺ ἀπομακρυνε- ἰς προχωράμε, μὲ τὸ νὰ μᾶς μεταφέρει διαρκῶς ἐκεῖ πὺ δέν εἶμαστε, ρει ἐκεῖ πὺ δέν θὰ βρεθῶμε ποτέ.

ἀπαντήσετε ὅτι εἶναι ἢ κατάλληλη στιγμή νὰ διορθώσουμε τὴς κακές ἄνθρώπου. Στὴν παιδικὴ ἡλικία, ὅπου ὁ μόχθος εἶναι λιγότερο αἰσθη- νὰ τὸν πολλαπλασιασίζουμε, ὥστε στὴν ἡλικία τῆς λογικῆς νὰ τὸν ε. Ἀλλά ποιὸς σᾶς λέει ὅτι δική σας εἶναι αὐτὴ ἢ εὐθύνη καὶ ὅτι οἱ ὄρῆες διαχράς, μὲ τὴς ὅποιες φορτώνετε τὸ ἀδύναμο μυαλό ἐνὸς μῆρα δέν θὰ ἀποδοῦν ὀλέθριες καὶ ὄχι ὠφέλιμες; Ποιὸς σᾶς δεδαίω- χρες πὺ τοῦ προσφέρετε τὸ προφυλακισσὺν ἀπὸ κατὶ; Γιατί τὸ φορ- περισσότερα δεινὰ ἀπ' ὅσα ἀνέγει ἢ κατάστασι του, ἐνῶ δέν εἶστε τὰ τορινὰ δεινὰ ἐλαφρύνουν τὸ μέλλον; Καὶ πὺς μπορεῖτε νὰ μου ἴτι οἱ κακῆς αὐτέες τάσεις, ἀπὸ τὴς ὅποιες ἰσχυρίζεστε ὅτι θὰ τὸ θε-

ἀναλογία, ἀπλῶς θά γινώμασταν πύο δυστυχιμένοι. Πρέπει, ἄρα, νά μειώσουμε τίς υπερβολικές ἐπιθυμίες στά μέτρα τῶν ἱκανοτήτων μας καί νά ἐξισώσουμε ἐντελῶς τήν ἱκανότητα καί τή θέληση. Τότε μόνο, μέ ὅλες τίς δυνάμεις σέ δράση, ἐνῶ ἡ ψυχὴ θά παραμένει γαλήνια, ὁ ἄνθρωπος θά αἰσθάνεται σύμφωνος μέ τήν τάξη τῆς φύσης.

Ἡ φύση, πού πράττει τά πάντα γιά τό καλύτερο, ἀρχικά ἔτσι ἐστίαζε τόν ἄνθρωπο. Δέν τοῦ προσφέρει ἄμεσα παρά μόνο τίς ἀπαραίτητες ἐπιθυμίες γιά τή διατήρησή του καθῶς καί τίς ἀπαραίτητες ἱκανότητες νά τίς ἱκανοποιήσει. Τοποθέτησε τίς ὑπόλοιπες ὡς ἐφεδρεία στό βᾶθος τῆς ψυχῆς του, γιά νά ἀναπτύχθουν ἐάν χρειασθεῖ. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι δυστυχημένος σ' αὐτήν τήν πρωταρχική κατάσταση ὅπου ἰσορροποῦν ἡ δύναμη καί ἡ ἐπιθυμία. Ὅταν οἱ ἐν δυνάμει ἱκανότητες του ἀρχίσουν νά λειτουργοῦν, τότε ἡ φαντασία, πού εἶναι ἡ πύο δραστήρια ἀπό ὅλες, ἀφυπνίζεται καί τίς ξεπερνᾷ. Ἡ φαντασία εἶναι πού διευρύνει τό μέτρο τῶν δυνατοτήτων μας, εἶτε γιά καλό, εἶτε γιά κακό, καί συνεπῶς διεγείρει καί τρέφει τίς ἐπιθυμίες μέ τήν ἐλπίδα νά τίς ἱκανοποιήσει. Ἄλλά τό ἀντικείμενο πού πρώτα φαινόταν τοῦ χειριῶν μας διαφεύγει ταχύτερα ἀπό ὅσο μπορούμε νά τό παρακολουθήσουμε. Ὅταν νομίζουμε πῶς τό φθάνουμε, μεταμορφώνεται καί παρουσιάζεται πέρα μακριά μας. Μή δέποντας πιά τήν ἀπόσταση πού ἦδη ἔχει διανύσει, μάς διαφεύγει τρέχοντας πύο γρήγορα ἀπό ὅ,τι ἐμεῖς μπορούμε νά τό κυνηγήσουμε. Ὁ ὄρμος πού μένει νά διατρέξουμε μεγάλωνει, ἐπεκτείνεται συνεχῶς. Ἔτσι ἐξαντλούμαστε χωρίς νά φθάσουμε στό τέρμα. Ὅσο περισσότερο νομίζουμε ὅτι ἀπολαμβάνουμε, τόσο περισσότερο ἡ εὐτυχία ἀπομακρύνεται.

Ἄντιθετα, ὄσο περισσότερο ὁ ἄνθρωπος παραμένει κοντά στή φύση του, τόσο ἡ διαφορά τῶν ἱκανοτήτων καί τῶν ἐπιθυμιῶν του εἶναι μικρή καί, συνεπῶς, τόσο λιγότερο ἀπομακρύνεται ἀπό τήν εὐτυχία. Ὅσο πύο στερμημένος φαίνεται, τόσο λιγότερη εἶναι ἡ δυστυχία του, γιατί ἡ δυστυχία δέν συνίσταται ἀπό τή στέφηση τῶν πραγμάτων ἀλλά ἀπό τήν ἀνάγκη τους.

Ὁ πραγματικός κόσμος ἔχει τά δριά του, ὁ κόσμος τῆς φαντασίας εἶναι ἀπειρος. Ἀδυνατώντας νά διευρύνουμε τόν ἔνα, ἄς περιορίσουμε τόν ἄλλο, διότι μόνο ἀπό τή διαφορά τους γεννιοῦνται ὅλες οἱ πίκρες πού μάς κάνουν πραγματικά δυστυχημένους. Ἀφαιρέστε τή δύναμη, τήν υγεία, τήν αὐταρέσειά μας, ὅλα τά ἀγαθά τῆς ζωῆς βρισκονται στήν ἐκτίμηση πού τους ἔχουμε. Ἀφαιρέστε τους πόνους τοῦ σώματος καί τίς τύψεις τῆς συνείδησης, ὅλα τά δεινά μας εἶναι φανταστικά. Ἡ θεωρητική αὐτή ἀρχή εἶναι κοινή, εἶμαι σύμφωνος. Ὅμως, ἡ πρακτι-

κή ἐφαρμογή της δέν εἶναι κοινή, καί ἔδο κταική.

Τί ἐννοοῦμε ὅταν λέμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ποδηλώνει κάποια σήση, μία σήση τῶν θε ὄν πού ἡ δύναμή του υπερβάνει τίς ἀνάγκη, εἶναι ἔνα ὄν δυνατό. Ἄντιθετα, κατὰ δυνάμη του, ἐλέφαντας, λιοντάρι, κατὰ δυνάμη του, Ἐωσφόρος, πού ἀρρίφεται, ὄ ἐξεγεφθεῖς Ἐωσφόρος, πού ἀρρίφεται, τόν εὐτυχημένο θνητό πού ζεῖ γαλήνια, πολύ δυνατός, ὅταν ἀρρίφεται νά εἶναι ὄ, ἀδύναμος, ὅταν θέλει νά υπερβεί τήν ἀνάγκη ἱκανότητες σας, μή φαντασθεῖτε ὅτι τίς περιρρίζετε, ἀν ἡ ἀλάζονεία σας τίς τίς περιμετρου μας κι ἄς μειώσουμε στό τοῦ ἴστου του. Τότε θά εἴμαστε πᾶντα παραπονούμεθα γιά τήν ἀδυναμία μας, ὄ.

Ὅλα τά ζῶα ἔχουν ἀρκύως τίς ἀπαιτήσεις, μόνον ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐπί πλέον. σας αὐτές ἱκανότητες νά εἶναι ἡ αὐτή τῆ ἀνθρώπου ἀξίον περισσότερο ἀπό τῆ ὥστε νά μήν ὑπολογίσει αὐτό τό πλέον, διότι δέν θά εἶχε ποτέ τίποτα ἐπιπλέον, γκες δημιουργοῦνται ἀπό τίς μεγάλες ἰγιά νά ἀποκτήσεις ὄ,τι σὺ λείπει εἶναι νεχῆς προστάθεια νά ἀξήσουμε τῆν ἐν Κάθε ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος θά ἐναρρῶνται ἄρα θά ἦσαν καί καλός. Τί θά κερρίξει ἄν ἦμασταν ἀθάνατοι, θά ἦμασταν σκληρό νά πεθαίνεις, ἀλλά εἶναι γλυκό, συνεπῶς, μά καλύτερη ζοή θά ἴσσει.

Ἄν μάς πρόσφεραν τήν ἀθανασία ἐπί δῶρο; Ποιά δόθεια, ποιά ἐλπίδα, ποιά σκληρότητας τῆς μοίρας καί τῶν ἀδαν

2. Ἄνταμδάνεστε ὅτι ἔδο ἡμῶν γιά ἀνδρῶτους.

γενόμεναι πύο δυστυχημένοι. Πρέπει, ἄρα, νὰ μειώσωμε
μῆκος τὰ μέτρα τῶν ἰκανοτήτων μας καὶ νὰ ἐξισώσωμε
τὰ καὶ τὴ θελήσει. Τότε μόνον, με ὅλες τὶς δυνάμεις σέ δρά-
ση φερόμενοι γλήρηνα, ὁ ἄνθρωπος θὰ αἰσθάνεται σύμφωνας μὲ

ἔσται τὰ πάντα γιὰ τὸ καλύτερον, ἀρχικά ἔτσι ἔφτιαξε πόν-
τοφθαίμενα πρὸς μόνον τὴν ἀπαραίτητες ἐπιθυμίας γιὰ τὴ
καὶ τὴν ἀπαραίτητες ἰκανότητες νὰ τὶς ἰκανοποιήσει. Το-
τὴν ἄμεσην ἐπὶ τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του, γιὰ νὰ ἀνα-
ἰσθάνεται ὅτι ἰκανοποιημένος εἶναι αὐτὴν τὴν
καὶ ἰκανοποιημένος ἢ δυνάμει καὶ ἢ ἐπιθυμία. Ὅταν οἱ ἐν-
ὄντων νὰ μετανοήσῃ, τότε ἡ φαντασία, πού εἶναι ἡ
ἐπιθυμία καὶ τὴν ἔπεινά. Ἡ φαντασία εἶναι πού
ἐπιθυμίας μας, εἴτε γιὰ καλόν, εἴτε γιὰ κακόν, καὶ συ-
ἐπιθυμίας μὲ τὴν ἔπεινά γιὰ τὶς ἰκανοποιήσει. Ἀλ-
ἐπιθυμίας του μὲν ἡμεῖς διαφεύγει ταχύτερα ἀπὸ
ἡμεῖς. Ἦταν νὰ μὲν ἡμεῖς πὸς τὸ φθάνομε, με-
ἐπιθυμίας μὲν ἡμεῖς. Μὴ βλέποντας πῶς τὸ φθάνομε, πῶς
ἐπιθυμίας μὲν ἡμεῖς πῶς μὲν νὰ διατρέξομε μεγα-
ἐπιθυμίας μὲν ἡμεῖς, τὸ φθάνομε σὺν τὸ φθάνομε, τὸσο
περισσότερο ἢ

ἐπιθυμίας εἶναι ἀπει-
τὸν ἄλλο, διότι μόνον
ἐπιθυμίας πραγματικά δι-
ἐπιθυμίας μὲν, ὅλα τὰ ἀ-
ἡμεῖς τὸς πό-
ἐπιθυμίας εἶναι φαντα-
ἡμεῖς, ἢ πρακτι-

κὴ ἐφαρμογὴ τῆς δὲν εἶναι κοινὴ, καὶ ἐδῶ πρόκειται ἀποκλειστικά γιὰ τὴν πρα-
κτική.

Τὶ ἐνοοῦμε ὅταν λέμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀδύναμος; Ἡ λέξις ἀδύναμία ὑ-
ποδηλώνει κάποια σχέσι, μιὰ σχέσι τοῦ ὄντος σὺν ὅποιον τὴν ἐφαρμόζομε. Κά-
θε ὄν πού ἡ δυνάμει του ὑπερβαίνει τὶς ἀνάγκαις του, εἴτε εἶναι ἔντομο, εἴτε σκου-
λήρι, εἶναι ὄν δυνατό. Ἀντίθετα, κάθε ὄν πού οἱ ἀνάγκαις του ὑπερβαίνουν τὴ
δυνάμει του, ἐλέφαντας, λιοντάρι, κατακτητὴς, ἦρωας ἢ Θεός εἶναι ὄν ἀδύναμο.
Ὁ ἐξευθερθεὶς Ἐωσφόρος, πού ἀγνόησε τὴ φύση του, ἦταν πύο ἀδύναμος ἀπὸ
τὸν εὐτυχημένο θνητό πού ζεῖ γλήρηνα, σύμφωνα με αὐτὴ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι
πολύ δυνατός, ὅταν ἀρκεῖται νὰ εἶναι ὅ,τι πραγματικά εἶναι. Ἄρα, εἶναι πολὺ
ἀδύναμος, ὅταν θέλει νὰ ὑπερβῇ τὴν ἀνθρώπινη φύση του. Διευρύνοντας λοιπὸν
τὶς ἰκανότητές σας, μὴ φαντασθεῖτε ὅτι διευρύνετε τὶς δυνάμεις σας. Ἀντίθετα,
τὶς περιορίζετε, ἂν ἡ ἀλαζονεία σας τὶς ὑπερβαίνει. Ἄς μετρήσωμε τὴν ἀκρίβεια
τῆς περιμέτρου μας καὶ ἂς μεινοῦμε σὺν κέντρο τῆς, ὅπως τὸ ἔντομο στὴ μέση
τοῦ ἴσθου του. Τότε θὰ εἴμαστε πάντα αὐτάρκειες καὶ δὲν θὰ ὑπάρχει λόγος νὰ
παραπονοῦμεθα γιὰ τὴν ἀδυναμία μας, διότι ποτὲ δὲν θὰ τὴν αἰσθανθοῦμε.

Ἄρα τὰ ζῶα ἔχουν ἀκριβῶς τὶς ἀπαραίτητες ἰκανότητες γιὰ τὴ διατήρησι-
σες, μόνον ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐπὶ πλεόν. Δὲν εἶναι πολὺ παράξενο οἱ πλεονάζου-
σες αὐτὲς ἰκανότητες νὰ εἶναι ἡ αἰτία τῆς δυστυχίας του; Παντοῦ τὰ χέρια ἐνός
ἀνθρώπου ἀξίζουν περισσότερο ἀπὸ τὴ διατροφή του. Ἄν ἦταν ἀρκετὰ σφοδ-
ῶστε νὰ μὴν ὑπολογίσει αὐτὸ τὸ πλεόνασμα, θὰ διέθετε πάντα τὰ ἀπαραίτητα,
διότι δὲν θὰ εἶχε ποτὲ τίποτα ἐπιπλέον. Ὁ Φαβορὲν ἔλεγε ὅτι οἱ μεγάλες ἀνά-
γκαις δημιουργοῦνται ἀπὸ τὶς μεγάλες περιουσίας, καὶ συχνά τὸ καλύτερον μέσο
γιὰ νὰ ἀποκτήσεις ὅ,τι σοῦ λείπει εἶναι νὰ ἀπομακρύνεις αὐτὰ πού ἔχεις. Ἡ συ-
νεχὴς προσπάθεια νὰ αὐξήσωμε τὴν εὐτυχία μας, τὴ μετατρέπει σὲ δυστυχία.
Κάθε ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος θὰ ἐνδιαφερόταν μόνον νὰ ζήσει, θὰ ζούσε εὐτυχισμένος,
ἄρα θὰ ἦταν καὶ καλός. Τὶ θὰ κερδίξει ἂν ἦταν κακός;

Ἄν ἦμασταν ἀθάνατοι, θὰ ἦμασταν καὶ πολὺ δυστυχημένοι. Ἀσφαλὸς εἶναι
σκληρό νὰ πεθάνεις, ἀλλὰ εἶναι γλυκὸ νὰ ἐλπίζεις ὅτι δὲν θὰ ζεῖς γιὰ πάντα καὶ,
συνεπῶς, μιὰ καλύτερη ζωὴ θὰ θέσει τέριμα στὰ βάσανα τῆς παρουσίας ζωῆς.
Ἄν μᾶς πρόσφεραν τὴν ἀθανασία ἐπὶ γῆς,² ποῖός θὰ δεχόταν τὸ θλιβερό αὐτὸ
δωρο; Ποιὰ βοήθεια, ποιὰ ἐλπίδα, ποιὰ παρηγορία θὰ διατηρούσαμε ἔναντι τῆς
σκληρότητας τῆς μοίρας καὶ τῶν δυνάμεων τῶν ἀνθρώπων; Ὁ ἀνίδεος, πού δὲν
ἀνταμιβάνεστε ὅτι ἐδῶ ὁμιλῶ γιὰ ἀνθρώπους πού σπασίζονται καὶ ὄχι γιὰ θεοὺς τοὺς
ἀνθρώπους.

άνθρωπο και να οπλίσουμε τις ήρωες
 ανώτερη στην επενέργεια κάθε ιδιαίτε
 μπορούσαν να έχουν, όπως οι νόμοι της
 μία ανθρώπινη δύναμη να μη μπορείσε
 πων θα γινόταν πάλι εξάρτηση από τι
 πολυπεία όλα τα πλεονεκτήματα της φ
 τα της οργανωμένης κοινωνίας. Η γ
 άνθρωπο απαλλαγμένο από ελαττώμα
 ανυψώνει ως την άρετή.

Φροντίστε το παιδί να εξαρτάται
 ακολουθήσει την τάξη της φύσης και
 φέρετε στις αλογιστες θελήσεις του μ
 χονται από τις ίδιες τις πράξεις, γιά
 απαγορεύετε να πράττει τό κακό, αφ
 αδυναμία πρέπει να παίζουν τό ρόλο
 μίες του επειδή τό ζητά αλλά επειδή
 να γνωρίζει τί είναι ή υπακοή ώστε τι
 αυτόν. Νά αισθάνεται την ελευθερία
 δικές σας. Αναπληρώστε τή δύναμη
 γιά να είναι τό παιδί έλευθερο και ήγ
 σεις σας έχοντας την αίσθηση της
 όποια θά μπορεί να ζήσει και χωρίς
 ρετείται.

Γιά να δυναμώνει τό σώμα και ν
 πους πού ποτέ δέν πρέπει να τους κ
 ζουμε ένα παιδί να σταθεί όταν θέλω
 θέλει να σταθεί. Όταν ή θέληση του
 τίποτα δέν επιθυμούν άσκαπα. Η
 όποτε τό θελήσουν. (Όλες οι κοήτε
 σίας τους, πού αποζήτᾶ να υπηρχου
 επιθυμούν χωρίς να μπορούν να
 υποχρεωμένοι να τό πράξουν γιά μ
 μέ προσοχή την αληθινή ανάγκη, τ
 τρωπές πού αφήζει να γεννιέται, ή
 και άλλως από υπερβολική ζοτιαν

χλιες δυνατότητες γιά να ξεφύγει. Αυτόι πού τό διαπαιδαγωγούν πρέπει και να
 τό συγκαταούν, και αυτό τό καθήκον δέν είναι εύκολο. Δέν πρέπει να είναι ούτε
 ζωο, ούτε άνθρωπος, αλλά παιδί. Πρέπει να αισθάνεται την αδυναμία του κι όχι
 να υποφέρει από αυτή, να εξαρτάται κι όχι να υπακούει, να ζητά κι όχι να δια-
 τάξει. Υπόκειται στους άλλους μόνο λόγω των αναγκών του και επειδή εκείνοι
 βλέπουν καλύτερα τί του είναι ωφέλιμο, τί μπορεί να δοτηήσει ή να δλάψει τή
 ζωή του. Ουδείς έχει τό δικαίωμα, και ό πατέρας ακόμα, να επιβάλλει στό παιδί
 όσδήποτε του είναι άχρηστο.

Πρίν οι προκαταλήψεις και οι ανθρώπινοι θεσμοί αλλοιώσουν τις φυσικές μας
 χλίες, ή ευτυχία των παιδιών, καθώς και των μεγάλων, συνίστατο στή χρήση
 της ελευθερίας τους. Αυτή ή ελευθερία των παιδιών, όμως, περιορίζεται από την
 αδυναμία τους. Όποιος κάνει ό,τι επιθυμεί είναι ευτυχημένος, αν άρκείται σε
 ό,τι του είναι άπολύτως αναγκαίο. Πρόκειται γιά τόν άνθρωπο ό οποίος ζει στή
 φυσική του κατάσταση. Αντίθετα, όποιος κάνει ό,τι επιθυμεί δέν είναι ευτυχι-
 σμένος, αν οι ανάγκες του υπερβαίνουν τις δυνάμεις του: Πρόκειται γιά τό παιδί
 και στις δύο περιπτώσεις. Τα παιδιά δέν απολαμβάνουν, ακόμα και στή φύση,
 παρά μίαν άτελή ελευθερία, όμοια με εκείνη πού απολαμβάνουν οι άνθρωποι στην
 οργανωμένη κοινωνία. Αδυνατώντας να ζήσουμε χωρίς τους άλλους, γινόμαστε
 πάλι, από αυτή την άποψη, αδύναμοι και δυστυχημένοι. Είχαμε φτιαχτεί γιά να
 είμαστε απλώς άνθρωποι, οι νόμοι και οι κοινωνικές μας υποχρεώσεις μας έπα-
 νέφεραν στην παιδικότητα. Οι πλούσιοι, οι ευγενείς, οι βασιλείς είναι όλοι παιδιά,
 τά όποια, βλέποντας ότι πασχίζουμε να ανακουφίσουμε την αδυναμία τους,
 άγνων από αυτό ακριβώς μία παιδαριώδη ματαιοδοξία και είναι υπερήφανα γιά
 τις φροντίδες πού δέν θά τους παρείχαμε, αν ήταν άνθρωποι ολοκληρωμένοι.

Οί παρατηρήσεις αυτές είναι σημαντικές και χρησιμεύουν προκειμένου να
 λύσουμε όλες τις αντιφάσεις του κοινωνικού συστήματος. Υπάρχουν δύο είδη έ-
 ξαρτήσεων: από τά πράγματα, έξαρτηση πού προέρχεται από τή φύση, και από
 τους ανθρώπους, έξαρτηση πού προέρχεται από την κοινωνικότητα. Η έξαρτη-
 ση από τά πράγματα δέν βλέπεται καθόλου την ελευθερία και δέν είναι επίζημία,
 διότι δέν περιεχει ήθικό στοιχείο. Επειδή ή έξαρτηση από τους ανθρώπους είναι
 άπρόβλεπτη, προκαλεί όλα τά δεινά. Και από αυτήν τόσο ό άφεντης όσο και ό
 σκλάβος διαφθείρονται άμοιβαία. Αν υπάρχει κάποιος τρόπος να θεραπεύσουμε
 αυτό τό κακό στην κοινωνία, πρέπει να άντικαταστήσουμε τόν νόμο μέ τόν

4. Στο βιβλίο μου Άρχές Πολιτικού Δικαίου, αποδεικνύω ότι καμία προσωπική βούληση
 δέν μπορεί να ενταχθεί στό κοινωνικό σύστημα.

ες για να ξεφύγει. Αυτό που τό διαπαιδαγωγιστῶν πρέπει και να και αυτό τό καθήκον δέν είναι εύκολο. Δέν πρέπει να είναι οὔτε πως, αλλά παιδί. Πρέπει να αισθάνεται τήν αδυναμία του κι όχι αυτή, να εξαρτᾶται κι όχι να υπακούει, να ζητᾶ κι όχι να διαπιστώσει ἄλλους μόνο λόγο τῶν ἀναγκῶν του και επειδή ἐκείνοι α τί του είναι ὠφέλιμο, τί μπορεί να βοηθήσει ἢ να βλάψει τή ἔχει τό δικαίωμα, και ὁ πατέρας ἀκόμα, να ἐπιβάλλει στό παιδί να ἀρχιστο.

σταλήσεις και οἱ ἀνθρώπινοι θεσμοὶ ἀλλοιοῦσαν τίς φυσικές μας α τῶν παιδιῶν, καθώς και τῶν μεγάλων, συνίστατο στή χρήση τους. Αὐτή ἡ ἐλευθερία τῶν παιδιῶν, ὅμως, περιορίζεται ἀπό τήν ὅποιος κάνει ὅ,τι ἐπιθυμῆι είναι εὐτυχημένος, ἂν ἀρκεῖται σέ γλυτῶς ἀναγκαῖο. Πρόκειται για τόν ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος ζεῖ στή ἵσταση. Ἄντιθετα, ὅποιος κάνει ὅ,τι ἐπιθυμῆι δέν είναι εὐτυχημένος του υπερβαίνου τίς δυνάμεις του: Πρόκειται για τό παιδί ἠπτώσεις. Τὰ παιδιά δέν ἀπολαμβάνου, ἀκόμα και στή φύση, ἐλευθερία, ὅμοια μέ ἐκείνη που ἀπολαμβάνου οἱ ἄνθρωποι στήν ἠνία. Ἄδυνατότητας να ζήσουμε χωρίς τούς ἄλλους, γινόμαστε ἡν ἀποψη, ἀδύναμοι και δυστυχημένοι. Εἴχαμε φτιαχτεῖ για να ἄνθρωποι, οἱ νόμοι και οἱ κοινωνικές μας ὑποχρεώσεις μας ἐπαδικότητα. Οἱ πλοῦστοι, οἱ εὐγενεῖς, οἱ βασιλεῖς είναι ὅλοι παιδιά, ντας ὅτι πασχίζουμε να ἀνακουφίσουμε τήν αδυναμία τους, ἡ ἀκριβῶς μία παιδαριώδη ματαιοδοξία και είναι ὑπερήφανα για δέν θά τούς παφείχαμε, ἂν ἦταν ἄνθρωποι δλοκληρωμένοι.

Τεις αὐτές είναι σημαντικές και χρησιμευου προκειμένου να ἀντιφάσεις τῷ κοινωνικῷ συστήματός. Ὑπάρχου δυο εἶδη ἐτά πράγματα, ἐξάρτηση που προσερχεται ἀπό τή φύση, και ἀπό ἐξάρτηση που προσερχεται ἀπό τήν κοινωνικότητα. Ἡ ἐξάρτητα δέν βλάπτει καθόλου τήν ἐλευθερία και δέν είναι ἐπιζήμια, ἢθικό στοιχεῖο. Ἐπειδή ἡ ἐξάρτηση ἀπό τούς ἀνθρώπους είναι καλεῖ ὅλα τὰ δένα. Καί ἀπό αὐτήν τόσο ὁ ἀφέντης ὅσο και ὁ ὄνται ἀμοιβαῖα. Ἄν ὑπάρχει κάποιος τρόπος να θεραπεύσουμε τήν κοινωνία, πρέπει να ἀντικαταστήσουμε τόν νόμο μέ τόν ὁ Ἄρχες Πολιτικῶν Διατάξεων, ἀποδεικνύω ὅτι καμμία προσωπική βούληση ἔχει στό κοινωνικῷ σύστημα.

ἄνθρωπο και να ὀπλίσουμε τίς ὀμόθυμες θελήσεις μέ δύναμη πραγματική, ἀνώτερη στήν ἐπενέργεια κάθε ἰδιαιτέρας θέλησης. Ἐάν οἱ νόμοι τῶν ἔθνῶν μπορούσαν να ἔχου, ὅπως οἱ νόμοι τῆς φύσης, μέ σταθερότητα που ποτέ καμμία ἀνθρώπινη δύναμη να μή μπορούσε να τήν νικήσει, ἡ ἐξάρτηση τῶν ἀνθρώπων θά γινόταν πάλι ἐξάρτηση ἀπό τὰ πράγματα. Τότε θά συνενώνονταν στήν πολιτεία ὅλα τὰ πλεονεκτήματα τῆς φυσικῆς κατάστασης και τὰ πλεονεκτήματα τῆς ὀργανωμένης κοινωνίας. Θά συνέδεν τήν ἐλευθερία, που διατρεῖ τόν ἄνθρωπο ἀπαλλαγμένο ἀπό ἐλαττώματα, μέ τό ἦθικό ἐκείνο στοιχεῖο, που τόν ἀνυψώνει ὡς τήν ἀρετή.

Φροντίστε τό παιδί να εξαρτᾶται μόνο ἀπό τὰ πράγματα και θά ἔχετε ἀκολούθησει τήν τάξη τῆς φύσης κατά τήν πρόοδο τῆς ἀγωγῆς του. Να προσφέρετε στίς ἀλόγιστες θελήσεις του μόνο ἐμπόδια φυσικά ἢ τιμωρίες που προσφέρονται ἀπό τίς ἰδίες τίς πράξεις, για να τό θυμᾶται ὅταν χρειάζεται. Μή του ἀπαγορεύετε να πράττει τό κακό, ἀρκεῖ να τό ἐμποδίζετε. Μονάχα ἡ πείρα ἢ ἡ ἀδυναμία πρέπει να παίζου τῷ ρόλο νόμου. Μήν ἐκπληρώνετε ποτέ τίς ἐπιθυμίες του ἐπειδή τό ζητᾶ ἀλλά ἐπειδή τό ἔχει ἀνάγκη. Ὅταν ἐνεργῆ δέν πρέπει να γνωρίζει τί είναι ἡ ὑπακοή οὔτε τί είναι ἡ δεσποτεία, ὅταν ἄλλος ἐνεργῆ γι αὐτόν. Να αισθάνεται τήν ἐλευθερία τόσο στίς δικές του πράξεις ὅσο και στίς δικές σας. Ἀναπληρῶστε τή δύναμη που τῷ λείπει, ἀκριβῶς ὅσο χρειάζεται, για να είναι τό παιδί ἐλεύθερο και ὄχι αὐταρχικό. Ὅταν δέχεται τίς ἐξυτηρητήσεις σας ἔχοντας τήν αἰσθηση τῆς ταπεινώσης, λαχταρᾶ τή στιγμή κατά τήν ὁποία θά μπορεί να ζήσει και χωρίς αὐτές, και θά ἔχει τήν τιμή να αὐτοεξυτηρητεῖται.

Για να δυναμώνει τό σῶμα και να τό κάνει να μεγαλώνει, ἡ φύση ἔχει πρόπους που ποτέ δέν πρέπει να τούς καταπολεμᾶμε. Δέν πρέπει ποτέ να ἀναγκάζουμε ἕνα παιδί να σταθεῖ ὅταν θέλει να περπατήσει, οὔτε να περπατήσει ὅταν θέλει να σταθεῖ. Ὅταν ἡ θέληση τῶν παιδιῶν δέν ἔχει διαφθαρεῖ ἀπό λάθη μας, τίποτα δέν ἐπιθυμῶν ἄσκοπα. Πρέπει να πῆδου, να τρεχου, να φωνάζου ὅποτε τό θελήσου. Ὅλες οἱ κινήσεις τους ἀποτελοῦν ἀνάγκες τῆς ἰδιοσυγκρασίας τους, που ἀπόζητᾶ να ἰσχυροποιηθεῖ. Ἀλλά πρέπει να δισπιστοῦμε για ὅ,τι ἐπιθυμῶν χωρίς να μπορούν να τό κάνουν μόνο τους, και που ἄλλοι είναι ὑποχρεωμένοι να τό πράξου για λογαριασμό τους. Τότε πρέπει να διακρίνομε μέ προσοχή τήν ἀληθινή ἀνάγκη, τή φυσική ἀνάγκη, ἀπό τήν ἀνάγκη για ἰδιοπραπίες που ἀρτίζει να γενιέται, ἢ ἀπό τήν ἀνάγκη που, ὅπως ἔλεγα, προσερχεται ἀπλῶς ἀπό ὑπερβολική ζωτικότητα.

σιτικής ελευθερίας, που τήν απομακρύνει, τουλάχιστον για ένα χρονικό διάστημα, από τις διαστρεβλώσεις οι οποίες συνοδεύουν τή δουλεία. "Ας έρθουν λοιπόν οι αυστηροί παιδαγωγοί και οι υποδουλωμένοι στα παιδιά τους πατέρες με τις επίπολαιες αντιφράσεις τους και, πριν σπεύσουν να έγκωμιάσουν τις μεθόδους τους, ας μάθουν για μία φορά τή μέθοδο τής φύσης.

"Επιστρέφω στα πρακτικά ζητήματα. "Έχω ήδη πει πώς ο,τι ζητά τó παιδί σας δέν πρέπει να τó αποκτήρει επειδή τó ζητά, αλλά επειδή τó έχει ανάγκη,⁵ ούτε να κάνει τίποτα από υπακοή αλλά μόνο από ανάγκη. "Ετσι, οι λέξεις υπακούω και διατάζω θα διαγραφούν από τó λεξικό του, ακόμα περισσότερο οι λέξεις καθήκον και υποχρέωση. Αντίθετα, οι λέξεις δύναμη, ανάγκη, αδυναμία και στενοχώρια πρέπει να υπογραμμισθούν. Πριν τήν ἐνηλικίωση δέν μπορούμε να έχουμε καμιά ιδέα για τήν ήθική, ούτε για τις κοινωνικές σχέσεις, πρέπει λοιπόν να αποφεύγουμε, όσο είναι δυνατόν, να χρησιμοποιούμε λέξεις που τις εκφράζουν, προκειμένου να μή συνδέσουν τα παιδιά τις λέξεις αυτές με λανθασμένες έννοιες που δέν θα μπορούμε ή δέν θα ξέρουμε πιά πώς να τις διορθώσουμε. "Η πρώτη λανθασμένη ιδέα που εισχωρεί στο κεφάλι του παιδιού αποτελεί τó σπέρμα του σφάλματος και τής διαστρέβλωσης και, σ' αυτό τó πρώτο δῆμα, πρέπει να δώσουμε ιδιαίτερη προσοχή. Φροντίστε, όσο ἐντυπωσιάζεται μόνο από τά αισθητά πράγματα, οι ιδέες του να σταματούν στις αισθήσεις. Φροντίστε παντού γύρω του να βλέπει μόνο τόν φυσικό κόσμο. Νά είστε σίγουροι ότι διαφορετικά δέν θα σάς ακούει καθόλου ή θα πλάσει για τόν ήθικό κόσμο για τόν όποιο τού μιλάτε έννοιες με τή φαντασία του, που δέν θα τις σβήσετε ποτέ.

Νά σύζητάς λογικά μαζί με τά παιδιά, ήταν τó μεγάλο απόφθεγμα του Λόκ, που στις μέρες μας είναι ιδιαίτερα δημοφιλές. "Η ἐπιτυχία του δέν μου φαίνεται, έντοτους, ισχυρό επιχείρημα για να τó θεωρήσω αξιόπιστο. Και θεωρώ έντελώς ανόητο ότι γι' αυτά τά παιδιά έχουν τόσο πολύ θεωρητικολογήσει. Από όλες τις ικανότητες του ανθρώπου, ή λογική, που δέν είναι, ας τó πούμε, παρά μία σύνθεση όλων τῶν άλλων, είναι αυτή που αναπτύσσεται με τή μεγαλύτερη δυσκολία και πιά άργά από όλες. Και θέλουν να τήν χρησιμοποιήσουν για να αναπτύ-

5. Πρέπει να καταλάβουμε ότι όπως ο πόσιος είναι συχνά αναγκαίος, ή απόλαυση είναι μερικές φορές επίσης απαραίτητη. "Πάρχει, λοιπόν, μόνο μια και μόνη επιθυμία τῶν παιδῶν, τήν οποία δέν πρέπει ποτέ να ικανοποιήσουμε. Είναι ή επιθυμία να τά υπακούσουμε. "Εξ ου συνάγεται ότι πρέπει να όφεινουμε τó κίνητρο που τά ώθει να ζητήσουν κάτι. Δώστε τους, στο μέτρο τού δυνατό, ό,τι μπορεί να τά ευχαριστήσει πραγματικά. Νά τους άρνείστε, όμως, πάντα ό,τι ζητούν μόνο από καριφίσιο, είτε από αυταρχικότητα.

ζουν τις προηγούμενες! "Τό άριστο γήσεις έναν άθροισμο λογικό και λογική! "Αρχίζουν από τó τέλος. "Αν τά παιδιά έννουσαν τί είναι τά λά όταν, από τήν πρώτη κλάση που δέν καταλαβαίνουν, τά συνηδνα όσα τους λέμε, να νηύξουν ό να γίνονται έριστικά και άπειθη λογικά κίνητρα, δέν τó επιτηρηματοδοξίας, και στα όποια πύου ή μόρη στῆν όποια μῆθηκῆς που κάνουμε, και που μπε

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Δέν πρέπει να τ
ΠΑΙΔΙ: Γιατί δέν πρέπει να τó
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: "Υπεισή είναι κα
ΠΑΙΔΙ: Κακό! Τ' είναι κακό,
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Αυτό που σου κ
ΠΑΙΔΙ: Τ' κακό υπάρχει όταν
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Δέ τιμορῶν γυ
ΠΑΙΔΙ: Θά τó κάνω έτσι όποτε
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Θά καμφερῆκα
ΠΑΙΔΙ: Θά κρυφτώ.
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Θά σέ βρωτῆρον
ΠΑΙΔΙ: Θά τῶ ψέμνατ.
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Δέν πρέπει να τ
ΠΑΙΔΙ: Γιατί δέν πρέπει να λέ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: "Υπεισή είναι κ

"Ίδου ό αναπόφευκτος φηλά
παύει να σῶς καταλάβάναι. "Αρ
περιεργος να δῶ με τί άλλο θά
Λόκ θά πρόδληματίξῆσαν όσαι
νιώθεις για ποιόν λόγο έχει κλη
"Η φύση θέλει τά παιδιά να

φύνηι, τουλάχιστον για ένα χρονικό διάστημα, συνοδεύουν τή δουλεία. Ἐς ἔθβουν λοιπόν οἱ υλωμένοι στά παιδιά τους πατέρες μέ τίς ἐπι- στεύουν νά ἐγκωμιάσουν τίς μεθόδους τους, τῆς φύσης.

ἤματα. Ἐγὼ ἦδη πεί πώς ὁ, τι ζητᾶ τὸ παιδί πειδῆ τὸ ζῆτᾶ, ἀλλά ἐπειδὴ τὸ ἔχει ἀνάγκη, ἀλλά μόνο ἀπὸ ἀνάγκη. Ἔτσι, οἱ λέξεις ὑπα- ἀπὸ τὸ λεξικό του, ἀκόμα περισσότερο οἱ λέ- ντιβλετα, οἱ λέξεις δύναμη, ἀνάγκη, ἀδυναμία μισθῶν. Πρὶν τὴν ἐνηλικίωση δὲν μπορούμε λέκῆ, οὔτε γιὰ τίς κοινωνικές σχέσεις, πρέπει δύνατον, νά χρησιμοποιούμε λέξεις πού τίς ἔχ- τουν τὰ παιδιά τίς λέξεις αὐτές μέ λανθασμέ- ἰ δὲν θά ξέρουμε πᾶ πὼς νά τίς διαφρώσουμε. ἰσχυρεῖ στό κεφάλι τοῦ παιδιοῦ ἀποτελεῖ τὸ ἰατρῆβλωσης καί, σ' αὐτὸ τὸ πρῶτο βῆμα, γῆ. Φροντίστε, ὅσο ἐντυπωσιάζεται μόνο ἀπὸ νά σταματῶν στίς αἰσθήσεις. Φροντίστε πα- ρυσικό κόσμο. Νά εἴστε σίγουροι, ὅτι διαφορε- θᾶ πλάσει γιὰ τὸν ἦθικό κόσμο γιὰ τὸν ὅποιο του, πού δὲν θά τίς σβήσετε ποτέ.

παιδιά, ἦταν τὸ μεγάλο ἀπόφθεγμα τοῦ Λόκ, ἡμωφίλες. Ἡ ἐπιτυχία του δὲν μοῦ φαίνεται, ἰ τὸ θεωρήσω ἀξιώτιστο. Καί θεωρῶ ἐντελῶς ν τόσο πολὺ θεωρητικολογήσει. Ἀπὸ ὅλες τίς ἠ, πού δὲν εἶναι, ἄς τὸ πούμε, παρὰ μιά σύν- πού ἀναπτύσσεται μέ τῆ μεγαλύτερη δυσκο- λουν νά τὴν χρησιμοποιήσουν γιὰ νά ἀναπτύ-

ἰ ὁ πόνος εἶναι συχνά ἀναγκαῖος, ἡ ἀπόλαυση εἶναι γει, λοιπόν, μόνο μιά καί μόνῃ ἐπιθυμία τῶν παιδιῶν, νουμε. Εἶναι ἡ ἐπιθυμία νά τὰ ὑπακούσουμε. Ἐξ οὗ ἐνηφο πού τὰ ὄβει νά ζητήσουν κάτι. Δώστε τους, εὐχαριστήσετε πραγματικά. Νά τους ἀρνεῖστε, ὅμως, τε ἀπὸ ἀνασχετικότητα.

ξουν τίς προηγούμενες! Τὸ ἀριστούργημα μᾶς καλῆς ἀγωγῆς εἶναι νά δημιουργ- γήσεις ἕναν ἀνθρωπο λογικό: καί ἰσχυρίζονται ὅτι θά ἀναθρέψουν ἕνα παιδί μέ τῆ λογική! Ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ τέλος, θέλουν νά μετατρέψουν τὸ ἐργαλεῖο σέ ἔργο. Ἐν τὰ παιδιά ἐνοούσαν τί εἶναι ἡ λογική, δὲν θά εἶχαν ἀνάγκη ἀναφορῆς. Ἀλ- λά ὅταν, ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας ἡλικία, χρησιμοποιοῦμε μᾶζι τους μιά γλώσσα πού δὲν καταλαβαίνουν, τὰ συνηθίζουμε νά ἀρκούνται στὰ λόγια, νά ἐλέγγουν ὅλα ὅσα πούς λέμε, νά νομίζουν ὅτι εἶναι τόσο σοφά ὅσο καί οἱ παιδαγωγοί τους, νά γίνονται ἐριστικά καί ἀπειθαρχα. Καί ὁ, τι πιστεύουμε ὅτι θά ἐπιτύχουμε μέ λογικά κίνητρα, δὲν τὸ ἐπιτυγχάνουμε παρὰ μέ κίνητρα ἀπληστίας, φόβου ἢ ματαιοδοξίας, καί στὰ ὅποια πάντα υποχρεωνόμεσθε νά προσφεύγουμε.

Ἴδου ἡ μορφή στὴν ὅποια μπορούν νά ἀναχθῶν σχεδόν ὅλα τὰ μαθήματα ἡθικῆς πού κάνουμε, καί πού μπορούμε νά κάνουμε, στά παιδιά.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Δὲν πρέπει νά τὸ κάνεις αὐτό.

ΠΑΙΔΙ: Γιατί δὲν πρέπει νά τὸ κάνω;

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Ἐπειδὴ εἶναι κακό.

ΠΑΙΔΙ: Κακό! Τί εἶναι κακό;

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Αὐτὸ πού σοῦ ἀπαγορεύουν.

ΠΑΙΔΙ: Τί κακό ὑπάρχει ὅταν κάνεις ὁ, τι σοῦ ἀπαγορεύουν;

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Σέ τιμωροῦν γιατί δὲν πειθαρχήσες.

ΠΑΙΔΙ: Θά τὸ κάνω ἔτσι ὅστε νά μή μάθουν τίποτα.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Θά καιροφωλακτοῦν.

ΠΑΙΔΙ: Θά κρυφτώ.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Θά σέ ρωτήσουν.

ΠΑΙΔΙ: Θά πῶ ψέματα.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Δὲν πρέπει νά λέμε ψέματα.

ΠΑΙΔΙ: Γιατί δὲν πρέπει νά λέμε ψέματα;

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ: Ἐπειδὴ εἶναι κακό κλπ...

Ἴδου ὁ ἀναπόφευκτος φαῦλος κύκλος. Ἐν δὲν τὸν ἀκολουθήσετε, τὸ παιδί παύει νά σᾶς καταλαβαίνει. Ἄραγε, δὲν εἶναι ὠφέλιμες διδαχές αὐτά; Εἶμαι πολὺ περίεργος νά δῶ μέ τί ἄλλο θά ἀντικαθιστοῦσαν αὐτὸν τὸν διάλογο. Ἀκόμα κι ὁ Λόκ θά προβληματίζεταν ἰδιαίτερα. Ἡ γνώση τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ, τὸ νά γνώθεις γιὰ ποιὸν λόγο ἔχει καθήκοντα ὁ ἄνθρωπος, δὲν εἶναι ὑπόθεση τοῦ παιδιοῦ.

Ἡ φύση θέλει τὰ παιδιά νά εἶναι παιδιά πρὶν ἐνηλικιωθῶν. Ἐν θελήσουμε νά

ἀνατρέψουμε τὴν τάξιν αὐτή, θὰ παραγοῦμε πρῶτους καρπούς χωρὶς ὠριμότη-
τα καὶ γεύση, πού δὲν θὰ ἀργήσουν νὰ γελάσουν. Θὰ ἔχομε νεαροὺς δόκτορες
καὶ παιδιὰ γερασμένα προῦρα. Ἡ παιδικὴ ἡλικία ἔχει τοὺς δικούς της τρόπους
νὰ βλέπει, νὰ σκέπτεται, νὰ αἰσθάνεται καὶ τίποτα δὲν εἶναι πῶ παραλόγο ἀπὸ
τό νὰ θέλωμε νὰ τοὺς ἀντικαταστήσουμε μὲ τοὺς δικούς μας. Θὰ προτιμοῦσα
πολύ περισσότερο νὰ ἀπαιτῶ νὰ ἔχει ἓνα παιδί πέντε πόδια ὕψος παρά κρίση στά
δέξα του χροῖα. Πραγματικά, τί θὰ τοῦ χρησίμευε ἡ λογικὴ σ' αὐτὴ τὴν
ἡλικία; Εἶναι ἡ προχρῆστέα τῆς δυνάμεως καὶ τὸ παιδί δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ αὐτό.

Προσπαθώντας νὰ πείσετε τοὺς μαθητές σας νὰ εἶναι ὑπάκουοι, προσθέτετε
στὴ δῆθεν πειθῶ σας τὴ βία καὶ τὴν ἀπειλὴ ἢ, ἀκόμα χειρότερο, τὴν καλοκαίρια
καὶ τίς ὑποσχέσεις. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἐπειδὴ δελεάζονται ἀπὸ τὸ συμφέρον ἢ
ἐξαναγκάζονται ἀπὸ τὴ βία, προσποιῶνται ὅτι πείθονται ἀπὸ τὴ λογικὴ μας.
Κατανοοῦν ἀπόλυτα ὅτι ἡ ὑπακοή τους εἶναι ἀποδοτικὴ καὶ ἡ ἀνταρσία ἐπιβλα-
βής. Γρήγορα ἀντιλαμβάνεσθε τοὺς δύο λόγους τῆς ὑπακοῆς τους. Ἀλλὰ ἐπειδὴ
δὲν ἀπαιτεῖτε τίποτα δυσάρεστο γι' αὐτὰ καὶ ἐπειδὴ εἶναι πάντα δυσάρεστο νὰ
πράττουμε ὅσα θέλουν οἱ ἄλλοι, κρύβονται γιὰ νὰ κάνουν τὸ δικό τους, γιατί
εἶναι βέβαια ὅτι πράττουν τὸ ὀρθό, ἂν ἔμεις ἀρνηθῶμε τὴν ἀνυπακοή τους,
ἀλλὰ καὶ ἔτοιμα νὰ δεχθῶν ὅτι ἔκαναν λάθος, ἂν τὰ ἀνακαλύψουμε, ἀπὸ φόβο
γιὰ τὰ χειρότερα. Ἐπειδὴ ἡ ἔννοια τοῦ καθήκοντος δὲν ταυρίζεται στὴν ἡλικία
τους καὶ οὐδεὶς κατόρθωσε ποτὲ νὰ τὴν κάνει κατανοητὴ στα παιδιά. Ὁ φόβος,
ὅμως, τῆς τιμωρίας, ἡ ἐλπίδα τῆς συγχώρησής, ἡ φορτικότητά, ἡ ἀμνηστία τί
νὰ ἀπαντήσουν, τοὺς ἀποσποῦν ὅλες τίς ὁμολογίες πού ἀπαιτοῦμε καὶ νομίζου-
με ὅτι τὰ πείσαμε, ὅταν ἀπλῶς τὰ κἀναμε νὰ πηλῆσουν ἢ τὰ φοβίσουμε.

Ὅμως, τί προκύπτει; Πρῶτον, ἐπιβλαβοντάς τους ἓνα καθῆκον πού δὲν τὸ
κατανοοῦν, τὰ προδιαθέτετε ἀρνητικὰ στὴν τυραννία σας καὶ τὰ ἀποτρέπετε νὰ
σὰς ἀγαπήσουν. Τοὺς διδάσκετε νὰ εἶναι ὑποῦλα, ὑποκειντά, νὰ λένε ψέματα,
προκειμένου νὰ ἀποσιμῶσιν τὴν ἀνταμοιβὴ ἢ νὰ ἀποφύγουν τίς τιμωρίες σας.
Καί, τέλος, συνηθίζοντάς τα νὰ καλύπτουν πάντα μὲ κάποιο φαινομενικὸ κίνη-
τρο τίς κρυφὰς τους ἐπιθυμίες, τοὺς δίνετε ἐσεῖς οἱ ἴδιοι τὸ μέσον νὰ σὰς ἐξαπα-
τοῦν διαφικῶς, νὰ μὴ σὰς ἐπιτρέπουν νὰ γνωρίσετε τὸν πραγματικὸ τους χαρα-
κτήρα καὶ νὰ ἐκμανοποιήσθε στὴν περίπτωση αὐτῆ ἐσεῖς καὶ οἱ ἄλλοι μὲ φροῦδα
λόγια. Οἱ νόμοι, λέτε, ἂν καὶ σέ κάθε περίπτωση ὑποχρεωτικοὶ γιὰ τὴ συνειδή-
σιν, χρησιμοποιοῦν καὶ τὸν καταναγκασμὸ καὶ γιὰ τοὺς μεγάλους. Συμφωνῶ.
Ἀλλὰ τί εἶναι οἱ ἄθροιστοι αὐτοί, ἂν ὅχι παιδιά πού κακομάθων κατὰ τὴν ἀγωγὴ
τους; Αὐτὸ ἀκριβῶς πρέπει νὰ προλάβουμε. Πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦτε τὴ δύνα-

μὴ μὲ τὰ παιδιά καὶ τὴ λογικὴ μὲ τοὺς ἐνήλικα
τάξιν. Ὁ συνετὸς ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ

Μεταχειριθεῖτε τὸν μαθητὴ σας ἀνάλογα μὲ
τὸν πρῶτα ἐκεῖ πού πρέπει καὶ κρατεῖστε τὸν ἐκ-
χειρήσει πιά νὰ βγῆ. Τότε, πρὶν μάθει σέ τί συν-
εφορμῶσει τὸ σπουδαιότερο μάθημά της. Ποτὲ μ-
να αὐτό, ἀπολύτως τίποτα. Μάλιστα, μὴν τὸν λ-
ρίζετε ὅτι ἔχετε κάποια ἐξουσία ἐπάνω του, λ-
καὶ ὅτι ἐσεῖς εἶστε δυνατοὶ καί, λόγω αὐτῆς τῆς
γλαστιακά ἀπὸ ἐσᾶς. Πρέπει νὰ τὸ μάθει, νὰ τῆ
Πρέπει νὰ αἰσθάνθῃ ἔγκαιρα πᾶνω ἀπὸ τὸ ἀφῆ-
πού ἡ φύση ἐπιβάλλει στὸν ἄνθρωπο, τὸν βίαιον
βάρος τοῦ ὁποίου κάθε διολιθισμένον πλάσμα
αὐτὸ νὰ τὸ κατανοεῖ πᾶντα ὡς ἀναγκαιότητα
παραξενιά⁶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅτι εἰκνὸ πῶ τῆ
ναμὴ καὶ ὅχι ὁ δεσποτισμὸς. Ὅτι δὲν πρέπει νὰ
τε ἀλλά ἐμποδίζετε το νὰ τὸ κάνει, χωρὶς ἐξῆ-
ντιθετα, ὅ,τι τοῦ παραχωρεῖτε, νὰ τὸν τὸ παρ-
κουθέντα, χωρὶς περιττὰς διεσῆς, χωρὶς λοιπὸ
τερα χωρὶς ὄρους. Παρέχετε μὲ εὐχρηστικότητα
προθυμία, ὅμως δίλεσ σας οἱ ἀνήσεις πρέπει
ἐκεσῖα νὰ μὴ σὰς κλονίξει. Τὸ ὅχι πῶν εἴπα
τοῖχο, τὸν ὅποιο τὸ παιδί, ἀφοῦ σταταλίσει τίς
θὰ ἐπιχειρήσει πιά νὰ τὸν γκρεμίσει.

Εἶναι ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ τὸ κἀνατε ὑπ-
γαλήνιο ἀκόμα καὶ ὅταν δὲν θὰ ἔχει ὅ,τι ἔ-
ἀνθρώπου νὰ ὑπομένει καρτερικὰ τὴν ἀνάγκη
ὅσους εἶναι κακοπροαίρετοι. Ὅταν λέτε δὲν ἔ-
να παιδί, ἐκτός ἂν τὸ θεωρήσει ὅτι ἦταν ψῆμ-
λύστη, πρέπει νὰ μὴν ἀπαιτοῦμε ἀπολύτως
ἀρχῆς τὴν πῶ τέλεια ὑποταγὴ γιὰ νὰ τὸ κᾶ-
νὰ τὸ ἀφήσεις νὰ ταλαντεύεται μεταξὺ τῶν

6. Πρέπει νὰ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι τὸ παιδί ἢ ἡ
πρὸς τὴ δική του, καὶ πού δὲν θὰ νιώσει τὴ λογικὴ
λογικὴ ποτὲ σέ ὅ,τι συγροῦεται μὲ τίς ἰδιότητές

ή, θα παράγουμε πρόξιμους καρπούς χωρίς ώριμότητα ἀφῆρσον νά χαλάσων. (τά ἔχουμε νεαρούς δόκτορες γα. Ἡ παιδική ἡλικία ἔχει τούς δικούς της τρόπους ἀ ἀισθάνεται καί τίποτα δέν εἶναι πιό παράλογο ἀπό ικαταστήσουμε μέ τούς δικούς μας. Θά προτιμούσα ὦ νά ἔχει ἕνα παιδί πέντε πόδια ὕψος παρά κρίση στά ιτικά, τί θά τοῦ χρησίμευε ἡ λογική σ' αὐτή τήν τῆς δύναμης καί τὸ παιδί δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ αὐτό. ετε τούς μαθητές σας νά εἶναι ὑπάκουοι, προσθέτετε ἰα καί τήν ἀπειλή ἢ, ἀκόμα χειρότερο, τήν κολακεία τόν τόν τρόπο, ἐπειδὴ δελεάζονται ἀπὸ τὸ συμφέρον ἢ γ. προσποιοῦνται ὅτι πείθονται ἀπὸ τῆ λογική μας. ὕπακός τους εἶναι ἀποδοτική καί ἡ ἀνταρσία ἐπίδα- ρθε τούς δύο λόγους τῆς ὑπακοῆς τους. Ἀλλά ἐπειδὴ εστο γι' αὐτά καί ἐπειδὴ εἶναι πάντα δυσάρεστο νά ἄλλοι, κρύβονται γιὰ νά κἀνουν τὸ δικό τους, γιατί τὸ ὄρθό, ἂν ἔμεϊς ἀρνησόμεν τήν ἀνυπακοή τους, ν ὅτι ἔκαναν λάθος, ἂν τὰ ἀνακαλύψουμε, ἀπὸ φόδο ἡ ἔννοια τοῦ καθήκοντος δέν ταιριάζει στὴν ἡλικία ποτὲ νά τὴν κάνει κατανοητὴ στά παιδιά. Ὁ φόδος, ἰδα τῆς συγχώρησης, ἡ φορτικότητα, ἡ ἀμηχανία τί πων ὅλες τίς ὁμολογίες πού ἀπαιτοῦμε· καί νομίζου- λῶς τὰ κἀναμε νά πλῆξουν ἢ τὰ φοβίσαιμε.

Ἐρῶτον, ἐπιβαλλόντας τους ἕνα καθήκον πού δέν τὸ ε ἀρνητικά στὴν τυραννία σας καί τὰ ἀποτρέπετε νά τκετε νά εἶναι ὑποῦλα, ὑποκριτικά, νά λενε ψέματα, ν τὴν ἀνταμοιβὴ ἢ νά ἀποφυγουν τίς τιμωρίες σας. α νά καλύπτουν πάντα μέ κάποιο φαινομενικὸ κίνη- ἰες, τούς δίνετε ἐσεῖς οἱ ἴδιοι τὸ μέσον νά σὰς ἐξαπα- πτρέπουν νά γωρίζετε τὸν πραγματικὸ τους χαρα- στὴν περίπτωση αὐτῆ ἐσεῖς καί οἱ ἄλλοι μέ φροῦδα ἰι σέ κάθε περίπτωση ὑπογρηεωτικοὶ γιὰ τὴ συνειδη- καταναγκασιμὸ καί γιὰ τούς μεγάλους. Συμφωνῶ. ἰντοί, ἂν ὄχι παιδιά πού κακώμαθιαν κατὰ τὴν ἀγωγή νά προλάβουμε. Πρέπει νά χρησιμοποιεῖτε τὴ δύνα-

μη μέ τὰ παιδιά καί τῆ λογική μέ τούς ἐνήλικες, γιατί αὐτὴ εἶναι ἡ φυσική τάξη. Ὁ συνετός ἄνθρωπος δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ νόμους.

Μεταχειριθεῖτε τὸν μαθητὴ σας ἀνάλογα μέ τὴν ἡλικία του. Τοποθετήστε τον πρῶτα ἐκεῖ πού πρέπει καί κρατεῖστε τον ἐκεῖ τόσο καλά, ὥστε νά μὴν ἐπι- χειρήσει πιά νά βγεῖ. Τότε, πρὶν μάθει σέ τί συνίσταται ἡ φρονήση, θά ἔχει ἤδη ἐφαρμοσέ τὸ σπουδαιότερο μάθημά της. Ποτὲ μὴν τὸν διατάξετε, ὅ,τι καί ἂν εἶ- ναι αὐτό, ἀπολύτως τίποτα. Μάλιστα, μὴν τὸν κάνετε κἀν νά σκεφθεῖ ὅτι ἰσχυ- ρίζεστε ὅτι ἔχετε κάποια ἐξουσία ἐπάνω του. Ἀρκεῖ νά ζέρει ὅτι εἶναι ἀδύναμος καί ὅτι ἐσεῖς εἰστε δύνατοί καί, λόγω αὐτῆς τῆς κατὰστασης, ἐξαρτᾶται ἀνα- γκαστικά ἀπὸ ἐσὰς. Πρέπει νά τὸ μάθει, νά τὸ γνωρίζει καί νά τὸ αἰσθάνεται. Πρέπει νά αἰσθανθεῖ ἔγκαιρα πᾶνω ἀπὸ τὸ ἀγέρωγο κεφάλι του τὸν σκληρὸ ζυγὸ πού ἡ φύση ἐπιβάλλει στὸν ἄνθρωπο, τὸν βαρὺ ζυγὸ τῆς ἀναγκαιότητας, ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ ὁποῖου κάθε δλοκληρωμένο πλᾶσμα πρέπει νά υποτάσσεται. Πρέπει αὐτὸ νά τὸ κατανοεῖ πᾶντα ὡς ἀναγκαιότητα πῶν πραγμάτων καί ποτὲ ὡς παραξενιά⁶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅτι ἐκεῖνο πού τὸ συγγραφεὶ πρέπει νά εἶναι ἡ δύ- ναμη κι ὄχι ὁ δεσποτισμός. Ὅ,τι δέν πρέπει νά πράττει, μὴν τοῦ τὸ ἀπαγορευ- τε ἀλλὰ ἐμποδῖστε το νά τὸ κάνει, χωρίς ἐξηγήσεις, χωρίς ἐκλογικεύσεις. Ἀ- ντίθετα, ὅ,τι τοῦ παραχωρεῖτε, νά τοῦ τὸ παραχωρεῖτε ἀμέσως, μέ τὴν πρώτη- κουδέντα, χωρίς περιττές ἰκεσίες, χωρίς λοιπὸν νά σὰς παρακαλέσει, καί ἰδιαί- τερα χωρίς ὄρους. Παρεῖχτε μέ εὐχαρίστηση, ἀρνηθεῖτε μονάχα δείχνοντας ἀ- προθυμία, ὅμως ὅλες σὰς οἱ ἀρνήσεις πρέπει νά εἶναι ἀμετακλήτες καί καμὰ ἰκεσία νά μὴ σὰς κλονίξει. Τὸ ὄχι πού εἶπατε πρέπει νά μοιάζει μέ χαλδῶδινο τοῖγρο, τὸν ὁποῖο τὸ παιδί, ἀφοῦ σταπαλήσει τίς δυνάμεις του πέντε-ἐξ-ἡ φορές, δέν θά ἐπιχειρήσει πιά νά τὸν γκρεμίσει.

Εἶναι ὁ μόνος τρόπος γιὰ νά τὸ κάνετε ὑπομονετικὸ, φυσιολογικὸ, καρτερικὸ, γαλήνιο ἀκόμα καί ὅταν δέν θά ἔχει ὅ,τι ἐπιθυμεῖ, διότι εἶναι στή φύση τοῦ ἀνθρώπου νά ὑπομένει καρτερικά τὴν ἀναγκαιότητα τῶν πραγμάτων ἀλλὰ ὄχι ὄσους εἶναι κακοπροαίρετοι. Ὅταν λέτε δέν ἔχει ἄλλο, δέν πεισμώνει ποτὲ κανέ- να παιδί, ἐκτός ἂν τὸ θεωρήσει ὅτι ἦταν ψέμα. Ἐξάλλου, δέν ὑπάρχει ἐδῶ μέση λύση, πρέπει νά μὴν ἀπαιτοῦμε ἀπολύτως τίποτα ἢ νά χρησιμοποιήσουμε ἐξ ἀρχῆς τὴν πιὸ πῆλινα ὑποταγή γιὰ νά τὸ καμψοῦμε. Ἡ χειρότερη ἀγωγή εἶναι νά τὸ ἀφήσεις νά ταλαντεύεται μεταξὺ τῶν δικῶν του καί τῶν δικῶν σου ἐπιθυ-

6. Πρέπει νά εἴμαστε δέδαιοι ὅτι τὸ παιδί θά θεωρήσει ἰδιοτροπία κάθε βούληση ἀντιθετή πρὸς τὴ δική του, καί πού δέν θά νιώσει τὴ λογική της. Διότι ἕνα παιδί δέν ἀντιλαμβάνεται τὴ λογική ποτὲ σέ ὅ,τι συγροῦεται μέ τίς ἰδιοτροπίες του.

λοπα μαζί του για τὸ πυνὸς ἀπὸ τὸς δύο σας ἀ ἐκαστὸ φερὲς περισσήτερο νὰ εἶναι τὸ παιδί. ὅτου ἀποφάσισαν ν' ἀναβρέψουν παιδιὰ, δὲν ἀδοιγήσουν ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμό, τὴ ζήλεια, ἡστία, τὸν ποταπὸ φόδο, ὅλα τὰ πλεόν ἐπικίνυτῶσουν καὶ νὰ διαφθείρουν τὴν ψυχὴ, ἀκόμα ἰε κάθε πρόωρη διδασκαλία πού θέλουν νὰ τὸς ἐργούν, βαθιὰ στὴν ψυχὴ, μία διαστρέβλωση. ὅτι θὰ κάνουν θαύματα κάνοντας τὰ παιδιὰ πει καλοσύνη. Μετὰ μᾶς λένε πολὺ σοδάρ: ὁ ἄνθρωπος πὸς φτιάξατε.

ἀ ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα, τὸ μόνο ἀκριβῶς πὸς μπορεῖ ἰ ἐλευθερία. Ὅταν δὲν γνωρίζουμε νὰ τὸ καθο- λώντας μόνο τὸς νόμους τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ νόμιστε στὴν ἀνατροφὴ ἑνὸς παιδιοῦ. Καθὼς στὸ παιδί, μιά τὸ ἀφήνουμε, μιά τὸ περιορίζου- ! Τὸ δένουμε μὲ ἀλυσιδεσ, τὸ σπρώχνουμε, τὸ ἰόνο τὰ δεσμά τῆς ἀναγκαιότητος, χωρὶς νὰ ε εὐάγωγο καὶ πειθαρχικὸ χρησιμοποιοῦντας , μὲ ἀποτελεσμα καμμία διαστρέβλωση νὰ μὴ φερῆσαι ἐντὸς του. Διότι ποτὲ τὰ πάθη δὲν ἰναπότητα νὰ τελεσφορήσουν.

κανένα εἶδος προφορικῶ μαθήματος, μόνον ἐ- ρνει: μὴν τοῦ ἐπιβάλλετε καμμία τιμωρία, διότι μὴν τὸ ὑποχρεώνετε ποτὲ νὰ ζητήσαι συγγνώ- ἰς προσβάλει. Στεφρμένο ἀπὸ κάθε ἡθικότητα ρεῖ νὰ κάνει πὸς νὰ εἶναι ἡθικὰ κακὸ καὶ πὸς

ρημαγμένο νὰ κρίνει αὐτὸ τὸ παιδί τῆς καλῆς παιδιὰ τῶν χωριῶν. Κάνει λάθος. Ἡ διαρκῆς ἰς σας ἐρεθίζει τὴ ζωτικότητά τους. Ὅσο πῖο ἰά σας, τόσο πῖο ἀπακτοὶ γίνονται ὅταν σας ξε- τρουν, νὰ ἀποζημωθῶν γιὰ τὸν σκληρὸ κατα- ἰνὸ μαθητὲς τῆς πόλως θὰ κάνουν περισσότερὴ λαία ἑνὸς ὀλόκληρου χωριοῦ. Κλείστε σὲ ἓνα

δομάτιο ἔναν νεαρό κύριο τῆς καλῆς κοινωνίας καὶ ἓνα χωριετόπαιδο καὶ ὁ πρῶτος θὰ τὰ ἀναποδογορρίζει ὅλα, θὰ τὰ σπάσει πρὶν ὁ δευτερος κινήθῃ κόν. Γιατὶ συμβαίνει αὐτὸ ἂν ὄχι ἐπειδὴ ὁ ἓνας διαίεται νὰ καταχρασθεῖ μία στιγμὴ ἐλευθερίας, ἐνῶ ὁ ἄλλος, πάντα σίγουρος γιὰ τὴν ἐλευθερία του, δὲν διαίεται ποτὲ νὰ τὴν χρησιμοποήσει; Ὡστόσο, καὶ τὰ παιδιὰ τῶν χωριῶν, συχνά πα- ραχαιδεμένα εἶτε καταπιεσμένα, ἀπέχουν ἀκόμα πολὺ ἀπὸ τὴν κατάσταση ὅπου τὰ θέλω εἶναι.

Ἄς θέσουμε ὡς ἀναμφισβήτητο θεωρητικὸ ἀπόφθεγμα ὅτι οἱ πρῶτες κινή- σεις τῆς φύσης εἶναι πάντα σωστὲς: ἀρχικὰ δὲν ὑπάρχει πατρογονικὴ διαστροφή στὴν καφδιά τοῦ ἀνθρώπου· οὔτε μία διαστρέβλωση δὲν ὑπάρχει πὸς νὰ μὴν μποροῦμε νὰ πῶμε πῶς καὶ ἀπὸ πὸς ἔχει δημιουργηθεῖ. Ἀπὸ τῆ φύση τοῦ ὁ ἄνθρωπος εἶνα μόνον πάθος ἔχει: τὴν ἀγάπη γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ἢ τῆ φιλαυτία μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια. Αὐτὴ καθαυτὴ ἢ φιλαυτία, ἢ ἢ φιλαυτία σὲ σχέση γενικῶ- τερα μ' ἑμᾶς, εἶναι καλὴ καὶ ὠφέλιμη καὶ, καθὼς δὲν ἔχει καμμία κατ' ἀνά- γκηνη σχέση μὲ τὸς συνανθρώπους μας, ἀπὸ τῆ ἀποψη αὐτὴ εἶναι φυσικὰ ἀδιά- φρη. Γίνεται καλὴ ἢ κακὴ ἀναλόγως τοῦ τρόπου πὸς τὴν ἐφαρμόζουμε καὶ τῶν συσχετισμῶν πὸς δημιουργοῦμε. Εἶναι λοιπὸν σημαντικὸ τὸ παιδί, μέγχις ὅτου ὁ ὀδηγὸς τοῦ ἐγωισμοῦ, πὸς εἶναι ἢ λογικὴ, καταβῶσαι νὰ γεννηθεῖ, νὰ μὴν κάνει τίποτα ἐπειδὴ τὸ βλέπουν ἢ τὸ ἀκούν, μὲ δύο λόγια τίποτα πὸς νὰ ἔχει σχέση μὲ τὸς ἄλλους, ἀλλὰ μονάχα αὐτὸ πὸς τοῦ ζητᾶ ἢ φύση, καὶ τότε τὸ παιδί θὰ κάνει μόνον τὸ καλό.

Δὲν θέλω νὰ πῶ ὅτι δὲν θὰ κάνει ποτὲ ζημιὰ, δὲν θὰ χτυπήσει τὸ ἴδιο, δὲν θὰ σπάσει ἴσως ἓνα ἀντικείμενο ἀξίας, ἂν βρεθεῖ στὰ χέρια του. Θὰ μποροῦσε νὰ κάνει πολὺ κακὸ χωρὶς νὰ πράττει τὸ κακὸ, γιατί ἢ κακὴ πράξη ἐξαρτάται ἀπὸ τὴν πρόθεση νὰ βλάψουμε καὶ δὲν θὰ ἔχει ποτὲ αὐτὴ τὴν πρόθεση. Ἄν ἔστω μία φορά εἶχε πέτοια πρόθεση, ὅλα θὰ πῆγαιναν χαμένα. Θὰ ἦταν κακὸ παιδί σχεδὸν χωρὶς ἐλπὶδα σωτηρίας.

Τὸ τάδε θεωρεῖται κακὸ στὰ μάτια τοῦ φιλόργου ἀλλὰ δὲν εἶναι στὰ μάτια ἑνὸς λογικοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν ἀφήνουμε τὰ παιδιὰ ἐντελῶς ἐλευθερα νὰ κάνουν τίς ἀπερισχεψίες τους, χρειάζεται νὰ παραμερίζουμε ὅλα ὅσα θὰ μπορούσαν νὰ τὴν κάνουν νὰ στοιχίσει ἀκριβὰ, καὶ νὰ μὴν ἀφήνουμε στὴ διάθεσή τους πράγ- ματα εὐθραυστα καὶ πολύτιμα. Πρέπει τὸ διαμερισμὰ τους νὰ εἶναι ἐπιπλωμένο μὲ ἔπιπλα βαριά καὶ στέρεα, χωρὶς καθρέφτες, πορσελιάνες, ἀντικείμενα πολυτε- λείας. Ὅσον ἀφορᾶ στὸν Αἰμίλιό μου, πὸς τὸν ἀνατρέφω στὴν ἐξοχί, τὸ δωμά- τῖο του δὲν θὰ ἔχει τίποτα διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ δωμάτιο ἑνὸς χωρικοῦ. Γιατὶ νὰ

μῶν καὶ νὰ διαπληκτιζέσαι ἀδιάκοπα μαζί του γιὰ τὸ ποιὸς ἀπὸ τοὺς δύο σὰς θὰ εἶναι ὁ ἀφέντης. Θὰ προτιμῶσα ἕκαστὸ φορές περισσότερο νὰ εἶναι τὸ παιδί.

Εἶναι πολὺ παράξενο πού, ἀφ' ὅτου ἀποφάσισαν ν' ἀναβρέθουν παιδιὰ, δὲν φαντάστηκαν ἄλλο μέσο νὰ τὰ καθοδηγήσουν ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμό, τὴ ζήλεια, τὸν φόβον, τὴν κενοδοξίαν, τὴν ἀπληρσία, τὸν ποταπὸ φόβον, ὅλα τὰ πλεόν ἐπιτήδεια, τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν γρηγορίαν νὰ φωντῶσουν καὶ νὰ διαφείδουν τὴν ψυχὴν, ἀκόμα καὶ πρὶν διαμορφωθεῖ τὸ σῶμα. Μὲ κάθε πρόωρη διδασκαλίαν πού θέλουν νὰ τοὺς χῶσουν στὸ κεφάλι, τοὺς καλλιεργοῦν, βαθιά στὴν ψυχὴν, μὴ διασφραδίσουν. Ἄνόητοι παιδαγωγοί, πιστεύουν ὅτι θὰ κάνουν θαύματα κάνοντας τὰ παιδιὰ κακὰ, γιὰ νὰ τοὺς μάθουν τί θὰ πεῖ καλοσύνη. Μετὰ μᾶς λένε πολὺ σοβαρά: Ἔδε ὁ ἄνθρωπος. Ναι, αὐτὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού φτιάξατε.

Ἔργον δοκιμάσει ὅλα τὰ μέσα ἕκτος ἀπὸ ἓνα, τὸ μόνον ἀκριβῶς πού μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει: τὴν καλὰ ρυθμισμένη ἐλευθερία. Ὅταν δὲν γνωρίζουμε νὰ τὸ καθοδηγήσουμε ὅπου θέλουμε ἀκολουθώντας μόνον τοὺς νόμους τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ ἀδύνατου, δὲν πρέπει νὰ ἀνακατεύμαστε στὴν ἀνατροφὴ ἑνὸς παιδιοῦ. Καθὼς καὶ τὰ δύο εἶναι ἄγνωστα ἐξίσου στὸ παιδί, μὴ τὸ ἀφήνουμε, μὴ τὸ περιορίζουμε, ἀνάλογα μὲ τὸ πῶς θέλουμε! Τὸ δένουμε μὲ ἄλυσιδες, τὸ σπρώχνουμε, τὸ συγκρατοῦμε χρησιμοποιοῦντας μόνον τὰ δεσμὰ τῆς ἀναγκαιότητος, χωρὶς νὰ δυσανασχέσει. Ἔτσι, τὸ κάνουμε εὐάγιστο καὶ πειθαρχικὸ χρησιμοποιοῦντας μόνον τὴ δύναμιν τῶν πραγμάτων, μὲ ἀποτελεσματικὰ καμμία διασφραδίσωσις νὰ μὴ βρεῖ πρόσφορον ἔδαφος νὰ καρποφορήσει ἐντός του. Διότι ποτε τὰ πάθη δὲν ἀφυπνίζονται, ὅσο δὲν ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ τελεσφορήσουν.

Μὴ δύνετε στὸν μαθητὴ σας κανένα εἶδος προφορικοῦ μαθήματος, μόνον ἐμπειρικά μαθήματα πρέπει νὰ παίρνει: μὴν τοῦ ἐπιβάλλετε καμμία τιμωρία, διότι δὲν ξέρει τί σημαίνει νὰ σφάλλει: μὴν τὸ υποχρεώσετε ποτε νὰ ζητήσῃ συγγνώμην, διότι δὲν θὰ μποροῦσε νὰ σὰς προσβάλῃ. Στετημένον ἀπὸ κάθε ἠθικότητάς τις πράξεις του, τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ κάνει πού νὰ εἶναι ἠθικὰ κακὸ καὶ πού νὰ ἀξίξῃ τιμωρία ἢ ἐπιτίληξιν.

Βλέπω ἤδη τὸν ἀναγιόστητῃ προμαχήμενον νὰ κρίνει αὐτὸ τὸ παιδί τῆς καλῆς κοινωνίας μὲ μέτρο τὰ δικὰ μας παιδιὰ τῶν χωριοῦν. Κάνει λάθος. Ἡ διακριθὴς πίεσις πού ἀσχεῖται στοὺς μαθητὲς σας ἐρεθίζει τὴ ζωτικότητά τους. Ὅσο πῖο περιφρασιμένα αἰσθάνονται μπροστά σας, τόσο πῖο ἀτακτοὶ γίνονται ὅταν σὰς ξεφύγουν. Πρέπει, βέβαια, ὅταν μποροῦν, νὰ ἀποζημιωθοῦν γιὰ τὸν σκληρὸν καταναγκασμὸν πού τοὺς ἐπιβάλλετε. Δύο μαθητὲς τῆς πόλεως θὰ κάνουν περισσότερην ζημίαν σέ ἕναν τόπον ἀπὸ τὴ νεολαίαν ἑνὸς διόκληρου χωριοῦ. Κλείστε σέ ἕνα

δωμάτιον ἕναν νεαρό κύριον τῆς καλῆς κοινωνίας πρῶτος θὰ τὰ ἀναποδογυρίσει ὅλα, θὰ τὰ πῶσι. Γιατὶ συμβαίνει αὐτὸ ἂν ὄχι ἐπειδὴ ὁ ἕνας καὶ ἐλευθερίας, ἐνῶ ὁ ἄλλος, πάντα στήριχθῃς, γιὰ ποτὲ νὰ τὴν χρησιμοποίησιν. Ὅστος, καὶ τὰ ραγιαδιόμενα εἶτε καταπιεσμένα, ἀπέχρηστον ἀκόμα τὰ θέλω εἶναι.

Ἄς θέσουμε ὡς ἀναμφισβήτητον θεωρητικὰ σεῖς τῆς φύσεως εἶναι πάντα σιουστές: ἀρχικὰ δὲ στὴν καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου· ὡστε μὴ ὁρατὴν μποροῦμε νὰ πούμε πῶς καὶ ἀπὸ πῶς ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἕνα μόνον πάθος ἔχει: τὴν ἀγάπην, τὴν εὐρύτερην ἔνοιαν. Ἀυτὴ καλυπτῇ ἡ φωνὴν τὴν μὴ ἐμῶς, εἶναι καλὴ καὶ ὑφέλιμη καὶ, κερὴν σῆσιν μὲ τοὺς συναθρώπους μας, ἀπὸ φροσφῆ. Γίνεται καλὴ ἢ κακὴ ἀνάλογος τῶν τῶν συσχετισμῶν πού δημιουργοῦμε. Εἶναι ἡ ὅτου ὁ ὀδηγὸς τοῦ ἐργασμοῦ, πῶν εὐνοῖ ἢ τὸ μὴν κάνει τίποτα ἐπειδὴ τὸ βλέποντες ἢ τὸ μὴν ἔχει σῆσιν μὲ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ τοῦ παιδὸς θὰ κάνει μόνον τὸ καλόν.

Δὲν θέλω νὰ πῶ ὅτι δὲν θὰ κρίνει ποτε ζήτησπάσει ἴσως ἕνα ἀντικειμένον ἀξίαν, ὅν βρεθῇ κάνει πολὺ κακὸ χωρὶς νὰ πράττει τὸ κακόν, ἢ τὴν πρόθεσιν νὰ βλάψουμε καὶ δὲν θὰ ἔχει μὴ μίαν φορά ἔχει τέτοια πρόθεσιν, ὅλα θὰ πῶντες ἐξεδὸν χωρὶς ἐπιτίληξιν συγγνώμης.

Τὸ τάδε θεωρεῖται κακὸν ἐνὰ μῆτιν τοῦ γιὰ ἑνὸς λογικοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν ἀφῆνουμε τὰ τίς ἀπερισχεψίεις τους, χρειαίεται νὰ παρῆται τὴν κάνουν νὰ στοιχίξει ἀφῆναι, καὶ νὰ μὴν μῆματα εὐθραυστα καὶ πολύτιμα. Πρέπει τὸ ἄλλο μὲ ἐπιτίληξιν βαρῆ καὶ στέρεα, χωρὶς καλῆς ἡλείας. Ὅσον ἀφῆρα στὸν Ἀιμίλιον μῆτιν, πῶν τὸ τῆς τοῦ δὲν θὰ ἔχει τίποτα ἀκαρτερικόν ἀπὸ

φροντίδα, αφού θα μένει μέσα τόσο λίγο: "Αλλά κάνω ό τοιοσ και σύντομα θα δώσω με τί.

φυλάξεις σας, τό παιδί κάνει κάποια άταξία, άν σπάσει τιμωρήσετε για τήν άμελεία σας, μίγν τό μαλώσετε καθολέξη επίτηλής: ούτε καν νά του επιτρέψετε νά καταλάβει βή. κάντε ακριβώς ός εάν τό έπιπλο νά έσπασε μόνο του. ζετε πράξει σωστά άν μπορείτε νά μίγν του πέτε τίποτα. νά έκλέσω τόν μεγαλύτερο, τόν σπουδαιότερο, τόν ώφελής άγωγής; Δέν είναι νά κερδίζεις χρόνο, αλλά νά χάνεις. γηρωρέστε τίς παραδόξολογίες μου: πρέπει νά τίς κάνουμε Και, ό,τι και άν πέτε, προτιμώ νά είμαι άνθρωπος τών τών προκαταλήψεων. Τό πιό επικίνδυνο διάστημα τίς ι από τή γέννηση ός τά δώδεκα χρόνια. Είναι τότε όπου έβλώσεις και τά λάθη, χωρίς νά έχουμε ακόμα κανένα νίσουμε. Κι όταν τό εργαλειό εμφανίζεται, οι ρίζες τους δέν ξερίζωνονται." Αν τά παιδιά περνούσαν άμέσως από τό τους στήν ήλικία τής λογικής, ή άγωγή πού τους δίνουν ζες. "Όμως, σύμφωνα με τή φυσική εξέλιξη, άπαιτείται άγωγή. Μέχρις ότου ή ψυχή τους άποκτήσει όλες τής ιεπε νά μίγν έκαναν τίποτα με τήν ψυχή τους. Διότι είναι ις πού τής δείχνετε ενώ είναι τυφλή, και στόν άπέραντο ιολογήσει έναν δρόμο τόσο άγνά χρησιμοποιένο από τή λογιν ούτε τά καλύτερα μάτια.

υτη, λοιπόν, πρέπει νά είναι καθαρά άφρητική. Συνίσταα τής άρετής ή τής αλήθειας, αλλά στό νά έξασφαλίσου- διαστρελώσεις και τή σκέψη από τά λάθη." Αν μπορού- ν κάνετε και νά μίγν άφήσετε νά γίνει τίποτα. "Αν κατα- : τόν μαθητή σας ύγν ή και δυνατό ως τήν ήλικία των νά μπορεί νά διακρίνει τό δεξιό από τό άριστερό του χέρι, ήλιος μαθήματα ή νόσή του θα άνοιγε στή λογική χωρίς έθισμός, μέσα του τίποτα δέν θα παρεμπόδιζε τό άποτέ- σας. Θα γινόταν σύντομα στό χέρια σας ό πιό σοφός και, άρχίζοντας με τό νά μίγν κάνετε τίποτα, θα είχατε ιαδαγωγικό λαύμα.

ερά τόν αντίποδα τών ειωθότων και σχεδόν πάντα θα έ-

νεργείτε σωστά. Έπειδή δέν θέλουμε νά κάνουμε τό παιδί έναν δόκτορα, οι πα- τέρες και οι παιδαγωγοί ποτέ δέν καταδάσασαν, δέν διόφθισαν, δέν επέπληξαν, δέν καλόκαψαν, δέν άπειλησαν, δέν ύποσχήθηκαν, δέν δασκαλέψαν, δέν μίλησαν για λογική τόσο πολύ και τόσο νορίς. Κάντε κάτι καλύτερο: φανείτε λογικοί και μίγν μιλάτε επιχειρηματολογώντας με τόν μαθητή σας, προπαντός για νά τόν πείσετε νά επιδοκιμάσει αυτό πού δέν του άρέσει. Γιατί, εισάγοντας έτσι τή λογική στό διάφρεστα, τήν κάνετε γι' αυτόν πληρική και τήν άπαξιώνετε σε ένα μυαλό πού δέν είναι ακόμα σε θέση νά τήν ένοήσει. Άσκήστε τό σώμα του, τά όργανά του, τίς αισθήσεις του, τίς δυνάμεις του, αλλά κρατήστε τήν ψυχή του άδραν ή όσο γίνεται περισσότερο. Νά φοβάστε όλα τά συναισθήματα πού προϋπάρχουν τής κρίσεως, ή όποια και τά άποσιμά. Συγγραφήστε, σταματήστε έντυπώσεις πού τρίτοι του δημιουργούν και, για νά έμποδίσετε νά γεννηθεί τό κακό, μη διάζετε νά κάνετε τό καλό. Γιατί τό καλό είναι καλό μόνο όταν τό φωτίζει ή λογική. Θεωρείστε όλες τίς αναβολές ως πλεονέκτημα. Κερδίζετε πολύ όταν προχωράτε πρós τό τέλος αυτής τής περιόδου. Δέν χάνετε τίποτα. Άφήστε τήν παιδικότητα νά ώρμάσει μέσα στα παιδιά. Τελικά, τους είναι άρα- γε αναγκαίο κάποιιο μάθημα; Αποφύγετε νά τό δώσετε σήμερα, άν, χωρίς κίν- δυνο, μπορείτε νά τό αναβάλετε για τό μέλλον.

Μία άλλη παρατήρηση πού επιβεβαιώνει τήν ώφελιμότητα αυτής τής μεθό- δου είναι ή γνώση τής ιδιαίτερης εύφύας του παιδιού, πού πρέπει νά σας είναι γνωστή για νά γνωρίζετε τί ήθικό σύστημα του ταιριάζει. Ό νους κάθε ήλικίας του άνθρωπου έχει τόν δικό του τρόπο, σύμφωνα με τόν όποιο πρέπει νά καθο- δηγείται: και προκειμένου νά επιτύχουμε είναι σημαντικό νά καθοδηγείται με βάση τόν δικό του τρόπο και όχι με βάση κάποιον άλλο. "Άνθρωπε συνετέ, πα- ραχολούθησε προσεκτικά τή φύση, παρατήρησε καλά τόν μαθητή σου πρην του πεις τό παραμικρό." Άφησε πρώτα νά εμφανισθεί ό σπόρος του χαρακτήρα του εν πλήρει έλευθερία, μίγν τόν πίεσεις, για όποιοδήποτε λόγο, για νά τόν κατα- λάβεις καλύτερα. Νομίζεις πώς ή εποχή τής έλευθερίας θα πάει γρήμνη για τό παιδί; Άντίθετα, θα χρησιμοποιηθεί με τόν καλύτερο τρόπο, γιατί έτσι θα μάθει νά αξιοποιεί κάθε στιγμή σε μια εποχή τόσο πολυτιμη: ενώ, άν άρχισεις νά ενεργείς πρην μάθεις τί πρέπει νά κάνεις, θα ενεργείς στήν τύχη και, με κίνδυνο νά άπατηθείς, θα πρέπει νά αρχίζεις πάλι από τήν αρχή. "Όσο διάζεις, στήν αρχή, τόσο θα άπομακρύνεσαι από τό σκοπό σου. Μή κάνεις λοιπόν σάν τόν φι- λάργυρο πού χάνει πολλά για νά μη χάσει τίποτα. Θυσίασε στήν πρώτη ήλικία χρόνο πού θα τόν ξανακερδίσεις διπλά, σε πιό προχωρημένη ήλικία. Ό σοφός

τό στολίσω μέ τόση φροντίδα, ἀφοῦ θά μένει μέσα τόσο λίγο; Ἄλλιά κάνω λάθος, θά τό στολίσαι ὁ ἴδιος καί σύντομα θά δοῦμε μέ τί.

Ἄν, παρά τίς προφυλάξεις σας, τό παιδί κάνει κάποια ἀταξία, ἂν σπάσει κάτι χρίσμο, μὴν τό τιμωρήσετε γιά τήν ἀμελεία σας, μὴν τό μαλώσετε καθόλου. Νά μὴν ἀκούσει λέξη ἐπιπληξῆς· οὔτε καν νά τοῦ ἐπιτρέψετε νά καταλάβει ὅτι σᾶς προξένησε θλίψη· κάντε ἀκριβῶς ὡς ἐάν τό ἔπιπλο νά ἔσπασε μόνο του. Τέλος, πιστέψτε ὅτι ἔχετε πράξει σωστά ἂν μπορεῖτε νά μὴν τοῦ πείτε τίποτα.

Νά τολμήσω ἐδῶ νά ἐκθέσω τόν μεγαλύτερο, τόν σπουδαιότερο, τόν ὠφελιμότερο κανόνα ὅλης τῆς ἀγωγῆς; Δέν εἶναι νά κερδίζεις χρόνο, ἀλλά νά γράνεις. Ἄπλοι ἀναγνώστες, συγχωρέστε τίς παραδόξολογίες μου: πρέπει νά τίς κανοῦμε ὅταν στοχαζόμεστε. Καί, ὅ,τι καί ἂν πείτε, προτιμῶ νά εἶμαι ἄνθρωπος τῶν παραδόξολογῶν παρά τῶν προκαταλήψεων. Τό πιό ἐπικίνδuno διάστημα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς εἶναι ἀπό τή γέννηση ὡς τά δώδεκα χρόνια. Εἶναι τότε ὅπου ἀναφύονται οἱ διαστρεβλώσεις καί τά λάθη, χωρίς νά ἔγουμε ἀκόμα κανένα ἐργαλεῖο νά τά ἐξαφανίσουμε. Κι ὅταν τό ἐργαλεῖο ἐμφανίζεται, οἱ ρίζες τους εἶναι τόσο βαθιές πού δέν ξερίζωνονται. Ἄν τά παιδιά περνούσαν ἀμέσως ἀπό τό στήθος τῆς μητέρας τους στήν ἡλιμία τῆς λογικῆς, ἡ ἀγωγή πού τους δίνουν θά μπορούσε νά ταίριαζε. Ὅμως, σύμφωνα μέ τή φυσική ἐξέλιξη, ἀπαιτεῖται μιά ἐντελῶς ἀντίθετη ἀγωγή. Μέχρις ὅτου ἡ ψυχῆ τους ἀποκτήσει ὅλες τῆς τίς ἐκανότητες, θά ἔπρεπε νά μὴν ἔκαναν τίποτα μέ τήν ψυχῆ τους. Διότι εἶναι ἀδύνατον νά δεῖ τό φῶς πού τῆς δείχνετε ἐνῶ εἶναι τυφλή, καί στόν ἀπεραντοκόσμο τῶν ἰδεῶν νά ἀκολουθήσει ἕναν δρόμο τόσο ἀρχά χερσαγμένο ἀπό τή λογική, πού δέν τόν βλέπουν οὔτε τά καλύτερα μάτια.

Ἡ πρώτη ἐκπαίδευση, λοιπόν, πρέπει νά εἶναι καθαρά ἀρνητική. Συνίσταται, ὅχι στή διδασκαλία τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς ἀλήθειας, ἀλλά στό νά ἐξασφαλίσουμε τήν καρδιά ἀπό τίς διαστρεβλώσεις καί τή σκέψη ἀπό τά λάθη. Ἄν μπορούσατε, θά ἔπρεπε νά μὴν κάνετε καί νά μὴν ἀφίρσετε νά γίνει τίποτα. Ἄν καταφέρινατε νά ὀδηγήσετε τόν μαθητῆ σας ὑγιῆ καί δυνατό ὡς τήν ἡλιμία τῶν δώδεκα χρόνων χωρίς νά μπορεῖ νά διακρίνει τό δεξι ἀπό τό ἀριστερό του χέρι, ἀπό τά πρῶτα σας κίλιας μαθήματα ἡ νόησή του θά ἄνοιγε στή λογική χωρίς προκαταλήψεις, χωρίς ἐθισμούς, μέσα του τίποτα δέν θά παρεμπόδιζε τό ἀποτέλεσμα τῶν φροντίδων σας. Θά γινόταν σύντομα στά χέρια σας ὁ πιό σοφός ἄνθρωπος τοῦ κόσμου καί, ἀρχίζοντας μέ τό νά μὴν κάνετε τίποτα, θά εἶχατε πραγματοποιήσει ἕνα παιδαγωγικό θαῦμα.

Ἀκολουθήστε σταθερά τόν ἀντίποδα τῶν εἰωθότων καί σχεδόν πάντα θά ἐ-

νεργεῖτε σωστά. Ἐπειδή δέν θέλουμε νά πῶρες καί οἱ παιδαγωγοί ποτέ δέν κατά δέν κολάκεψαν, δέν ἀπειθήσαν, δέν ἴπουν, γιά λογική τόσο πολύ καί τόσο νοῦς. Ἄ καί μὴν μιλάτε ἐπιχειρηματολογώντας, μόνον πείσετε νά ἐπιδοκιμάσει αὐτό πού δέν λογική στά δυσάρεστα, τήν κάνει γιά ἕνα μωλό πού δέν εἶναι σάμμα πῆ θεῶν, νά ὄργανά του, τίς αὐθήσεις του, τῆς ὅτου ἀδρανή ὅσο γίνεται περιστότερο. Ν προύτφέρουν τῆς κρίσεως, ἡ ὁπία καί τ ἐντυπώσεις πού τρίται τῶν ὀργάνων κακό, μὴ διάξτε νά κάνετε τό κατό, ἡ φωνίξει ἡ λογική. Θεορεῖτε ὅλες τῆς πολύ ὅταν προχωρᾶτε πρὸς τό τέλος, ἡ Ἄφίρτε τήν παιδικότητα νά ὀργανοῦμε γε ἀναγκαῖο κάποο μάλθημα. Ἀποφίρτε ἡ δνο, μπορεῖτε νά τό ἀνθάξετε γιά τῶν δου εἶναι ἡ γνώση τῆς ἰδιότητος ἡ γνά ρωστή γιά νά γνωρίζετε τί ἡλικία τῶν τῶν ἀνθρώπου ἔχει τῶν ἡλικία του ἡ δηγεῖται: καί προκειμένου νά ἐπιπρῶ βόση τόν δικό του τρόπο καί ὅχι με τῶν ρακολούθησε προσεκτικά τῆς φύσε, καί πείς τό παραμικρό. Ἄφίρτε πρῶτα νά ἔ ἐν πλήρει ἐλευθερία, μὴν τῶν πεινῶν, γ ἡ δεικς καλύτερα. Νομίζεις πῶς ἡ ἐκπαῖ παιδί; Ἀντίθετα, θά χρησιμοποιήμε τ νά ἀξιοποιεῖς κάθε στιγμή, ἡ μὴ ἐπιπ ἔνεργεῖς πρῶν μάθεις τί πρέπει νά ὀργανῶ νά ἀπατηθεῖς, θά πρέπει νά ἀφίρτε, ἡ ἀρχή, τόσο θά ἀπαιτηθῶνται ἡλικία τῶν ἡλικία πού γράνει πούλά γιά νά μὴ γῶ λάρηρο πού γράνει πούλά γιά νά μὴ γῶ χρόνο πού θά τόν ξεκακερῶνται ἡλικία,

ένα παιδί στην ηλικία τῶν δώδεκα χρονῶν, χωρίς νά τοῦ δώσουμε κάποια ἰδέα γιά τίς σχέσεις ἀνθρώπου πρός ἄνθρωπο, καί γιά τήν ἠθικότητα τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Ἀρκεῖ νά προσπαθοῦμε νά κάνουμε τίς ἐννοίες αὐτές ἀπαραίτητες ὅσο τό δυνατόν ἀργότερα καί, ὅταν γίνουν ἀναπόφευκτες, νά τίς περιορίζουμε στή χρησιμότητά τους γιά ἐκείνη τή στιγμή, γιά νά μή θεωρεῖ τόν ἑαυτό του κύριο τῶν πάντων καί νά μήν κάνει κακό στους ἄλλους χωρίς τύψεις καί χωρίς νά τό γνωρίζει. Ἰπάρχουν χαρακτηριστές ἥπιοι καί ἥρεμοι, πού εἶναι δυνατόν νά μεγαλώσουν χωρίς κίνδυνο γιά τήν ἀθωότητά τους. Ἰπάρχουν ὅμως καί παιδιά μέ βίαια φύση, πού ἀπό μικρή ηλικία γίνονται ἄγρια καί τά ὅποια πρέπει γρήγορα νά τά ἐνηλικιωσουμε, γιά νά μήν ὑποχρεωθοῦμε νά τά ἀλυσοδέσουμε.

Τά πρώτα μας καθήκοντα ὡς ἀνθρωποι ἀφορῶν ἐμάς τους ἴδιους, τά πρώτογόνα μας συναίσθηματα ἐπικεντρώνονται μέσα μας, ὅλες οἱ φυσικές μας κινήσεις σχετίζονται πρώτα μέ τήν ἐπίβωση καί τήν εὐχρησιστήσή μας. Ἔτσι, τό πρώτο αἶσθημα τῆς δικαιοσύνης δέν μας δημιουργεῖται ἀπό ἐκείνη πού ὀφείλουμε στους ἄλλους ἀλλά ἀπό ἐκείνη πού μᾶς ὀφείλεται, καί εἶναι ἀκόμα ἕνας παραλογισμός τῶν συνθησμένων παιδαγωγικῶν, πού μιλοῦν στά παιδιά πρώτα γιά τά καθήκοντά τους καί ποτέ γιά τά δικαιώματά τους, καί ἀρχίζουν λέγοντάς τους τό ἀντίθετο ἀπό ὅ,τι πρέπει, αὐτά πού δέν θά μπορούσαν νά καταλάβουν καί πού δέν εἶναι δυνατόν νά τά ἐνδιαφέρει. ¹¹

Ἄν λοιπόν εἶγα νά καθοδηγήσω ἕνα τέτοιο παιδί, θά εἶπερα στόν ἑαυτό μου: ἕνα παιδί δέν ἐπιτιβεῖται στά ἄτομα, ἀλλά στά πράγματα, καί γρήγορα μαθαίνει ἀπό πείρα νά σέβεται ὅποιον εἶναι μεγαλύτερος σέ ηλικία καί δύναμη. Ὅμως, τά πράγματα δέν ἀμύνονται ἀπό μόνα τους. Ἡ πρώτη ἰδέα πού πρέπει νά τοῦ δώσουμε εἶναι, λοιπόν, λιγότερο ἢ ἰδέα τῆς ἰδιοκτησίας παρά τῆς ἐλευθερίας. Καί γιά ν' ἀποκτήσει τήν ἰδέα αὐτή πρέπει νά ἔχει κάτι δικό του. Ἄν τοῦ ἀναφέρουμε πᾶ ἕνα ρούχα του, τά ἐπιπλά του, τά παιχνίδια του εἶναι σάν νά μήν τοῦ λέμε τίποτα, διότι, ἂν καί τά διαθέτει, δέν γνωρίζει οὔτε γιατί, οὔτε πῶς τά ἀπέκτησε.

7. Δέν πρέπει ποτέ νά ἀνεχθοῦμε νά κοροῦδει ἕνα παιδί τούς μεγάλους θεωρώντας τους ὡς κατώτερος του, οὔτε καί ὡς ὁμοίους του. Ἄν τολμοῦσε νά χτυπήσει στά σόδαρα κάποιον, ἔστω καί τόν ὑπρέτη του, ἔστω καί ἕναν δαύατο μέ τά παιδιά, δάξτε νά τοῦ ἀναποδίδουν πάντα τά χτυπήματά του μέ τό παραπάνω, ὥστε νά τοῦ κοψοῦν τή διάθεσιν νά τό ἐπιναλάει. Ἐγὼ δεῖ ἀμυαλές γκουδερνάγτες νά ξεσηκώνουν κάποιον παιδί, νά τό δάξουν νά χτυπά, νά τό ἀφήνουν νά τίς δερνεῖ· κι αὐτές, γελώντας μέ τά ἀδύναμα χτυπήματά του, χωρίς νά συλλογίζονται ὅτι ἀντιστοιχοῦσαν μέ ἄλλους τόσους φόνους γιά τόν μικρό μανιακό, καί ὅτι αὐτός πού μαθαίνει νά δερνεῖ μικρός δέν θά διστάσει νά σκοτώσει ὅταν μεγαλώσει.

Ἄν τοῦ ποῦμε ὅτι τά ἔχει ἐπειδή τοῦ τά δόξασεις, πρέπει νά ἔχεις ἴδου, λοιπόν, μὴ τοῦ κι ἐδῶ θέλουμε νά τοῦ ἐξηγήσουμε λογαριάζουμε ὅτι τό δῶρο εἶναι σὺν ἄλλῃ καί λογαριάζουμε ὅτι ἡ ἀναγνώστης, πᾶρ ξέρεῖ τί εἶναι σύμβαση.⁸ Ἄναγνώστης, πᾶρ δεῖγμα αὐτό καί σέ χίλια ἄλλα πῶς, χίον χωρίς νόημα γιά τήν ἀντιλήψή τους, πᾶρ Χρειαίεσαι, λοιπόν, νά ἀναχθῶμε ὡς ἀπό ἐκεῖ πρέπει νά τοῦ γεννηθεῖ ἡ πρώτη ἔχει ἀποκτήσει κάποια ἰδέα γιά τίς ἀγροὺς παρά τά μάτια καί ὁ ἐλεύθερος χρόνος, ἡ ἄλλο! Εἶναι χαρακτηριστικῶς καὶ ἡλικίας νά δημιουργήσει, νά μιμηθεῖ, νά πᾶρ, γρηγορήσῃ του. Ἄν δεῖ ἔστω καί ὅτι σπέρνουν, νά κάνουν ἐπιχρηματώσεις, νά πᾶρ αὐτό μέ τῆ σειρά του νά καλυφθεῖ τῶ Μέ δάση τίς προσαναφερθεῖς αὐτές στήν ἐπιθυμία του. Ἄντίθετα, τήν ἐπιθυμῶμαι μαζί του, ὅχι γιά τῆ ἀσκή τοῦ Τουλάχιστον ἔτσι θά πιστεύει. Ἐννοῦμε ὅσει γερὰ μπράτσα ἀργονο γιά λογαριάζου θεωρεῖ δικό του καί τούτη ἡ ἀσκή του τοῦ Ἰσπανοῦ ἐξερευνητῆ Βάσκο Νουβέ πού, στό ὄνομα τοῦ βασιλέα τῆς Ἰσπαν τῆς Θάλασσας τοῦ Νότου.

Κάθε μέρα ποτίζουμε τίς κοιλίες, τῶ ρά. Μεγαλώνω τούτη τῆ χερά λογαριάζω τοῦ ἐξηγῶ τί θά πᾶρ ἀνῆκοι, τόν ἄσκη ν τήν ἐργασία του, τόν ἄσκη του, τόν ἄσκη καίτι δικό του, πού μπορεῖ νά τῆ ἀεδικι ρουσε νά τραδίξει τό χερά του ἀπό τό χερά παρά τῆ θελήσῃ του.

8. Ἴδου γιατί τά περισσότερα παῖδα θέλουν ὅι ἄλλοι νά τους τά ἐπιχρηματώ. Αὐτά καὶ τήν ἐννοια τοῦ δῶρου. Ἦμεις, ἔτσι ἔτσι

Ἐάν τοῦ πούμε ὅτι τὰ ἔχει ἐπειδή τοῦ τὰ δώσαμε, δὲν εἶναι καλύτερο. Διότι, γιὰ τὰ δώσεις, πρέπει νὰ ἔχεις: ἰδού, λοιπόν, μιὰ ἰδιοκτησία πού προηγείται τῆς δικῆς του· κι ἐδῶ θέλουμε νὰ τοῦ ἐξηγήσουμε τὴν ἀρχὴ τῆς ἰδιοκτησίας χωρὶς νὰ λογαριάζουμε ὅτι τὸ δῶρο εἶναι σύμβαση καὶ τὸ παιδί δὲν εἶναι δυνατὸν ἀκόμα νὰ ξέρει τί εἶναι σύμβαση.⁸ Ἀναγκῶστες, παρατηρήστε, σὰς παρακαλῶ, στὸ παράδειγμα αὐτὸ καὶ σέ χίλια ἄλλα πῶς, χώνοντας στὸ κεφάλι τῶν παιδιῶν λέξεις χωρὶς νόημα γιὰ τὴν ἀντιληψὴ τους, πιστευομε ὡστὸς ὅτι τὰ διδάξαμε σωστά.

Χρειαζέται, λοιπόν, νὰ ἀναγνωθῆμε ὡς τὴν καταγωγὴ τῆς ἰδιοκτησίας, γιατί ἀπὸ ἐκεῖ πρέπει νὰ τοῦ γεννηθῆ ἡ πρώτη ἰδέα. Τὸ παιδί, ζώντας στὴν ἐσχάτῃ, θὰ ἔχει ἀποκτήσει κάποια ἰδέα γιὰ τὶς ἀφροτικές ἐργασίες, γι' αὐτὸ δὲν χρειαζόταν παρά τὰ μάτια καὶ ὁ ἐλεύθερος χρόνος, καὶ τὸ παιδί θὰ ἔχει καὶ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο! Εἶναι χαρακτηριστικὸ κάθε ἡλικίας, καὶ ιδιαίτερα τῆς δικῆς του, νὰ θέλει νὰ δημιουργήσει, νὰ μιμηθῆ, νὰ παρᾶγει, νὰ ἀποδείξει τὴ δύναμη καὶ τὴν ἐνεργητικότητά του. Ἐάν δει ἔστω καὶ δύο φορές νὰ καλλιεργῶν ἕνα χωράφι, νὰ σπέρνουν, νὰ κάνουν ἐπιχλωματώσεις, νὰ πολλαπλασιάζουν λαχανικά, θὰ θέλει κι αὐτὸ μὲ τὴ σειρά του νὰ καλλιεργήσει τὸ περιόλι.

Μὲ βάση τὶς προαναφερθεῖσες αὐτὲς ἀρχές, δὲν φέρνω καμμία ἀντίρρηση στὴν ἐπιθυμία του. Ἄντιθετα, τὴν ἐνθαρρύνω, συμμερίζομαι τὴ διάθεσή του, ἐργάζομαι μαζί του, ὅχι γιὰ τὴ δική του ευχαρίστηση, ἀλλὰ γιὰ τὴ δική μου. Τουλᾶστον ἔτσι θὰ πιστεῦει. Γίνονται δοθὸς κηπουρός του. Μέργρι νὰ ἀποκτήσει γερὰ μπράτσα ὀργῶν γιὰ λογαριασμό του τὴ γῆ. Φυτεύοντας ἕνα κουκί, τὸ θεωρεῖ δικό του καὶ τούτῃ ἡ κατοχὴ εἶναι ἱερότερη καὶ πῶ σέβαστή ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Ἰσπανοῦ ἐξερευνητῆ Βάσκο Νουνθ ντε Μπαλμπόα τῆς Νότιας Ἀμερικῆς, πού, στὸ ὄνομα τοῦ βασιλέα τῆς Ἰσπανίας, ἔστησε τὴ σημαία του στὶς ἀκτές τῆς Θάλασσας τοῦ Νότου.

Κάθε μέρα ποτίζουμε τὶς κουκιές, τίς βλέπουμε νὰ μεγαλώνουν γεμάτοι χυρά. Μεγαλώνων τούτῃ τὴ χυρά λέγοντάς του: Αὐτὴ ἐδῶ σοῦ ἀνήκει καί, ἐνῶ τοῦ ἐξηγῶ τί θὰ πει ἀνήκω, τὸν κάνω νὰ νιώσει ὅτι διέθεσε ἐκεῖ τὸν χρόνο του, τὴν ἐργασία του, τὸν κόπο του, τὸν ἑαυτὸ του, ὅτι στὸ χωράφι αὐτὸ υπάσχει κατὶ δικό του, πού μπορεῖ νὰ τὸ διεκδικήσει ἐναντίον αἰουδιόποτε, ὅπως θὰ μποροῦσε νὰ τραβήξει τὸ χέρι του ἀπὸ τὸ χέρι κάποιου πού θὰ ἤθελε νὰ τὸ κρατήσει παρά τὴ θέλησή του.

8. Ἰδού γιατί τὰ περισσότερα παιδιά θέλουν νὰ ξέρουν τί ἔργον δώσει, καὶ κλαῖνε ὅταν δὲν θέλουν οἱ ἄλλοι νὰ τοὺς τὰ ἐπιστρέψουν. Αὐτὸ δὲν τοὺς συμβαίνει ὅταν ἔργον καταλάβει πιά κατὰ τὴν ἔννοια τοῦ δῶρου. (Ἦμος, τότε εἶναι πῶ ἐπιφυλακτικὰ στὸ νὰ δύνουν δῶρα.

τῶν δώδεκα χρόνων, χωρὶς νὰ τοῦ δώσουμε κάποια ἰδέα του πρὸς ἄνθρωπο, καὶ γιὰ τὴν ἡθικότητα τῶν ἀνθρωπίνων προσπαθειῶν νὰ κάνουμε τίς ἔνοιες αὐτῆς ἀπαραίτητες ἔργα καί, ὅταν γίνουν ἀναπόφευκτες, νὰ τὶς περιορίζουμε γιὰ ἐκείνη τὴ στιγμή, γιὰ νὰ μὴ θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του νὰ μὴ κάνει κακὸ στὸς ἄλλους χωρὶς τύψεις καὶ χωρὶς χυρὴν χαρακτηριστὴς ἡπιοι καὶ ἥρεμοι, πού εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδω γιὰ τὴν ἀθωότητά τους. Ἰπάρχουν ὅμως καὶ παιδιά μισερῆ ἡλικία γίνονται ἄγρια καὶ τὰ ὅποια πρέπει γρήγορα, γιὰ νὰ μὴν υποχρεωθῶμε νὰ τὰ ἀλυσοδέσουμε.

ἤκοντα ὡς ἄνθρωποι ἀφοροῦν ἑμᾶς τοὺς ἰδίους, τὰ πρωκτα ἐπιανεφρώνονται μέσα μας, ὅλες οἱ φυσικὲς μας κινήσεις καὶ τὴν ἐπίδωσή καὶ τὴν ευχαρίστησή μας. Ἐτσι, τὸ καυσὶν δὲν μᾶς δημιουργεῖται ἀπὸ ἐκείνη πού ὀφείλουμε ἀπὸ ἐκείνη πού μας ὀφείλεται, καὶ εἶναι ἀκόμα ἕνας ἠθισμένον παιδαγωγικῶν, πού μιλοῦν στὰ παιδιά πρῶτα καὶ ποτὲ γιὰ τὰ δικαιώματά τους, καὶ ἀρχίζουν λέγον ἀπὸ ὅτι πρέπει, αὐτὰ πού δὲν θὰ μπορούσαν νὰ καταλάτ δυνατὸν νὰ τὰ ἐνδιαφέρει.¹

καλοδηγήσω ἕνα τέτοιον παιδί, θὰ ἔλεγα στὸν ἑαυτὸ μου: καὶ στὰ ἄσπμα¹ ἀλλὰ στὰ πράγματα, καὶ γρήγορα μαθαίνει ἴποιον εἶναι μεγαλύτερος σέ ἡλικία καὶ δύναμη. Ὅμως, τὰ αὐτὸ ἀπὸ μόνον τους. Ἡ πρώτη ἰδέα πού πρέπει νὰ τοῦ δώγότερο ἡ ἰδέα τῆς ἰδιοκτησίας παρά τῆς ἐλευθερίας. Καὶ δεῖ αὐτὴ πρέπει νὰ ἔχει κατὶ δικό του. Ἐάν τοῦ ἀναφέρουπιπλά του, τὰ παιχνίδια του εἶναι σὰν νὰ μὴν τοῦ λέμε τί διαθέτει, δὲν γνωρίζει ὅτε γιατί, ὅτε πῶς τὰ ἀπέκτησε.

ἀνεψοῦμε νὰ κοροϊδεῖ ἕνα παιδί τοὺς μεγάλους θεωρώντας τοὺς καὶ ὡς ὁμοῖους του. Ἐάν τολμοῦσε νὰ χτυπήσει στὰ σέβαστὰ κάποιου, ἔστω καὶ ἕναν βάνουσο μὲ τὰ παιδιά, βάλε νὰ τοῦ ἀνταποδῆ του μὲ τὸ παραπάνω, ὥστε νὰ τοῦ κόψουν τὴ διάθεση νὰ τὸ ἐπαιξ γουυβεράντες νὰ ξεσηκώνουν κάποιον παιδί, νὰ τὸ βάξουν νὰ χτυξέριει κι αὐτὲς, γελώντας μὲ τὰ δῶνυμα χτυπημάτων του, χωρὶς νὰ νηῦσαν μὲ ἄλλους τόσους φόνους γιὰ τὸν μικρὸ μανιακὸ, καὶ ὅτι νει μισός δὲν θὰ διστάσει νὰ σκοτώσει ὅταν μεγάλωνει.

“Ένα ώραῖο πρωί ἔρχεται διασπικτός, μέ τό ποτιστήρι στό χέρι. Τί θέαμα! Τί θλίψη! “Όλες οἱ κουκιές ξεριζώθηκαν, τό χωράφι ἀνάστατο, δέν μπορεῖ κανεῖς νά βρεῖ πού ἦταν φυτεμένες! “Αχ! Τί ἔγινε ἡ δουλειά μου, τό ἔργο μου, ὁ γλυκός καρπός πῶν κόπων μου καί τοῦ ἰδρώτα μου; Ποιός ἀποτάξε τό ἔργον μου; Ποιός πῆρε τίς κουκιές μου; Ἡ νεανική καρδιά ἐπαναστατεῖ, τό πρώτο αἰσθημα τῆς ἀδικίας προστέθηκε στή θλιβερή του πικρία, ποτάμι τά δάκρυα. Ἀπελπισμένος σπαράζει μέ στεναγμούς καί κλάματα. Συμμετέχουμε στόν καιρό του, στήν ἀγανακτήσή του, ρωτάμε, μαθαίνουμε, ἐρευνοῦμε. Τέλος, ἀνακαλύπτουμε ὅτι φταίει ὁ κηπουρός καί τόν καλοῦμε νά ἔλθει.

Μά νά, λοιπόν, πού πέσαμε ἔξω. Μαθαίνοντας γιά τί παραπονούμεθα, ὁ κηπουρός ἀρχίζει νά παραπονιέται πιά δυνατά. Πῶς! Κύριοι, ἐσεῖς μου καταστρέψατε μέ τά καμώματά σας τή δουλειά μου! Ἐγώ εἶχα φυτέψει ἐκεῖ πετόνια τῆς Μάλτας, πού τόν σπόρο τους μοῦ τόν εἶχαν δώσει λέγοντάς μου ὅτι ἦταν πανάκριδος καί ἐλπίζα νά σας κεράσω ὅταν θά ὀριμαζάν. Ἀλλά νά πού ἐσεῖς, μέ τίς ἄθλιες κουκιές σας μοῦ καταστρέψατε τά πετόνια μου πού εἶχαν πιά φυτρώσει καί πού δέν θά τά ξαναβρῶ ποτέ πιά. Μοῦ κάνατε ζημιά ἀνεπανόρθωτη καί στερηθήκατε, πρώτοι ἐσεῖς, τήν εὐχαρίστηση νά φάτε ἐξαιρετικά πετόνια.

ΖΑΝ-ΖΑΚ: Συγγωρέστε μας, καλέ μου Ρομπέρ. Εἴχατε βάλει ἐκεῖ τήν δουλειά σας, τόν μόχθο σας. Τό καταλαβαίνω, ἦταν λάθος μας πού χαλάσαμε τή δουλειά σας ἀλλά θά φροντίσουμε νά σας στείλουν ἄλλους σπόρους ἀπὸ τή Μάλτα καί δέν θά καλλιεργήσουμε πάλι αὐτό τό χωράφι, πρὶν μάθουμε ἂν κάποιος τό καλλιέργησε ἐκεῖ πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς.

ΡΟΜΠΕΡ: Ἄς εἶναι, κύριοι, μπορεῖτε τώρα νά ξεκουραστεῖτε, γιατί δέν ὑπάρχει πιά χέρσο χωράφι. Ἐγώ δουλεύω τό χωράφι πού ὁ πατέρας μου μέ τή δουλειά του τό ἔκανε καλύτερο, ὅλοι τό ἴδιο κάνουν, καί ὅλα τά χωράφια πού βλέπετε ἀνήκουν σέ κάποιον ἀπὸ καιρό.

ΑΙΜΙΛΙΟΣ: Κύριε Ρομπέρ, πᾶνε πολλές φορές χαμένοι οἱ σπόροι τοῦ πεπονιοῦ, Ρομπέρ: Συγγνώμη, νεαρέ μου φίλε, ἀλλά δέν μάς ἔρχονται συχνά μικρά ἀργοντόπουλα τόσο ἄμυαλα ὅπως ἐσεῖς. Κανένας δέν πειράζει τό χωράφι τοῦ γείτονα, ὅλοι σέβονται τήν ἐργασία τοῦ ἄλλου, ἂν θέλουν νά ἐξασφαλίσουν καί τή δική τους.

ΑΙΜΙΛΙΟΣ: Μά, ἐγώ, δέν ἔχω δικό μου χωράφι.

ΡΟΜΠΕΡ: Καί ἐμένα τί μέ νοιάζει; Ἄν χαλάσετε τό δικό μου, δέν θά σᾶς

ἐπιτρέψω πάλι νά κάνετε περιπάτους ὁ τούς κόπους μου.

ΖΑΝ-ΖΑΚ: Δέν θά μπορούσαμε νά πρῶτείνουμε τόν Ρομπέρ; Νά μᾶς παραγγυρήσουμε, μίαν ἄκρη τοῦ χωραφιῶ τοῦ νά πόβεση νά παρνεῖ τήν μισή παραγγυγή. ΡΟΜΠΕΡ: Σᾶς τό παραχωρῶ χωρίς ἄλλο σῶ τίς κουκιές σας, ἂν ἀγγίξετε τὰ πετόνια.

Σέ τούτη τήν ἀπόπειρα νά ἐργαστήσουμε ἐννοεῖς, βλέπουμε πῶς ἡ ἰδέα τῆς ὑποκατάστασῆς πρώτου κατόχου διὰ τῆς ἐργασίας. Αὐτό εἶναι πάντα στά μέτρα τοῦ παιδιοῦ. Ἀπό τό σῆμα καί τίς συναλλαγές δέν ἀπομένει παρά ἓνα ἔργον μήν προσηρήσουμε στίς ἐξηγήσεις μας.

Βλέπουμε ἀκόμα ὅτι μία ἐξηγήση, πού εἶναι βδολίου, θά εἶναι ἴσως ὑπόβλητη ἑνός χρόνου ἡθικῶν ἰδεῶν, δέν μπορούμε παρά νά προσηρήσουμε σέ κάθε ἔργον. Νεαροί παιδαγωγοί μοῦ τό παραδείγμα καί θυμηθεῖτε ὅτι γιά κάθε ἔργοντα περισσότερο μέ πράξεις παρά μέ λόγια ὅσα λένε καί ὅ,τι τούς λένε, ἀλλά ὅ,τι ἔργοντα.

Παρόμοια μαθήματα πρέπει νά ἀδόνται, καί σύμφωνα μέ τό φυσικό του, ὁπῶς ἐννοεῖς ἐπιβραδύνει ἀνάλογα μέ τήν προστάθειά μας κυρίως μᾶς βοηθεῖ στό ἔργον μας. Ἀλλά, γομαντικό στά δύσκολα αὐτά θέματα, ἂς δώσω

Τό δύσκολο παιδί σας χαλάει ὅ,τι πᾶναι ἄλλο, ἀπλῶς ἀπομακρύνετε ὅ,τι μπορεῖ νά χρησιμοποιεῖται, μή διάξεστε νά τόν δώσετε ἀπὸ τή ζημιά μέσω τῆς στερήσεως. Σπάζει τὰ τῶ ἀέρα νά τόν φουρήξει νύχτα-μέρα χωρίς νά εἶναι περισσότερο νά συναρχίσει παρά νά εἶναι περισσότερο νά παραπονιέστε ποτέ, ἀλλά φροντίστε νά τοποθετήστε πάλι τὰ τζάμια χωρίς νά πεῖτε

τικός, μέ τό ποτιστήρι στό χέρι. Τί Θεάμα! Τί γκαν, τό χωράφι ἀνάστατο, δέν μπορεῖ κανεῖς τί ἔγινε ἡ δουλειά μου, τό ἔργο μου, ὁ γλυκός ἔρωτά μου; Ποιός ἀρπάξε τό ἔχην μου; Ποιός ἡ καρδιά ἐπαναστατεῖ, τό πρῶτο αἰσθημα τῆς του πικριά, ποτάμι τά δάκρυα. Ἀπελιτισμένους ἴατα. Συμμετέγγουμε στόν καημό του, στήν ἀ-
οιμμε, ἐρευνοῦμε. Τέλος, ἀνακαλύπτουμε ὅτι
ε νά ἔλθει.

ἔξω. Μαθαίνοντας γιά τί παραπονούμεθα, ὁ
ι πύ δυνατά. Πώς! Κύριοι, ἐσεῖς μού κατα-
ή δουλειά μου! Ἐγώ εἶχα φυτέψει ἔχει πετό-
τους μού τόν εἶχαν δώσει λέγοντάς μου ὅτι
πᾶς κεράσω ὅταν θά ὀρμάζαν. Ἄλλά νά πού
μού καταστρέψατε τά πεπόνια μου πού εἶχαν
ξανθρῶ ποτέ πιά. Μοῦ κἀνατε ζημιά ἀνεπα-
ι ἐσεῖς, τήν εὐχαριστήση νά φάτε ἐξαιρετικά

λέ μου Ρομπέρ. Εἴχατε βάλει ἔκει τήν δουλειά
ταλασθαίνω, ἦταν λάθος μας πού χαλάσαμε τή
τίσουμε νά σᾶς στείλουν ἄλλους σπόρους ἀπό
εργήσουμε πάλι αὐτό τό χωράφι, πρὶν μάθου-
ρη ἔκει πρὶν ἀπό ἡμᾶς.

ρεῖτε τώρα νά ξεκουραστεῖτε, γιατί δέν ὑπάρ-
ώ δουλεύω τό χωράφι πού ὁ πατέρας μου μέ
λύτερο, ὅλοι τό ἴδιο κάνουν, καί ὅλα τά χωρά-
έ κάποιον ἀπό καίρῳ.

πολλές φορές χαμένοι οἱ σπόροι τοῦ πεπονιοῦ;
ου φάτε, ἀλλά δέν μας ἐργονται συγχά μικρά
ι ὅπως ἐσεῖς. Κανένας δέν πειράζει τό χωράφι
τήν ἐργασία τοῦ ἄλλου, ἀν θέλουν νά ἐξασφα-

κό μου χωράφι.
αἶζει; Ἄν χαλάσατε τό δικό μου, δέν θά σᾶς

ἐπιτρέψω πάλι νά κάνετε περιπάτους δίοτι, βλέπετε, δέν θέλω νά χάσω
τους κότους μου.

ZAN-ZAK: Δέν θά μπορούσαμε νά προτείνουμε κάποια συμφωνία στόν φίλο
μας τόν Ρομπέρ; Νά μᾶς παραχωρήσει, στόν μικρό μου φίλο καί σ'
ἐμένα, μίαν ἄκρη τοῦ χωραφιοῦ του νά τήν καλλιεργοῦμε, μέ τήν πρῶ-
πόθεση νά παίρνει τήν μισή παραγωγή.

ROMBER: Σᾶς τό παραχωρῶ χωρίς ὄρους. Ἄλλά, νά θυμᾶστε ὅτι θά ξεριζώ-
σω τίς κουκιές σας, ἀν ἀγγίξετε τά πεπόνια μου.

Σέ τούτη τήν ἀπόπειρα νά ἐμφυσησουμε στά παιδιά τίς στοιχειώδεις αὐτές
ἔννοιες, βλέπουμε πώς ἡ ἰδέα τῆς ἰδιοκτησίας ὀδηγεῖ φυσικά στό δικαίωμα τοῦ
πρώτου κατόχου διά τῆς ἐργασίας. Αὐτό εἶναι φανερό, ξεκάθαρο, ἀπλό καί
πάντα στά μέτρα τοῦ παιδιοῦ. Ἀπό τό σημεῖο αὐτό ὡς τό δικαίωμα ἰδιοκτησίας
καί τίς συναλλαγές δέν ἀπομένει παρά ἓνα δῆγμα, καί μετὰ αὐτό πρέπει νά
μὴν προχωρήσουμε στίς ἐξηγήσεις μας.

Βλέπουμε ἀκόμα ὅτι μία ἐξήγηση, πού ἐδῶ καταλαμβάνει δύο σελίδες τοῦ
βιβλίου, θά εἶναι ἴσως ὑπόθεση ἑνὸς χρόνου στήν πράξη, δίοτι, στήν ἐξέλιξη τῶν
ἠθικῶν ἰδεῶν, δέν μπορούμε παρά νά προχωροῦμε πολύ ἄργά, καί νά σταμα-
τοῦμε σέ κάθε δῆγμα. Νεαροί παιδαγωγοί μου, σκεφθεῖτε, σᾶς παρακαλῶ, τοῦτο
τό παράδειγμα καί θυμηθεῖτε ὅτι γιά κάθε θέμα τά μαθήματά σας πρέπει νά
γίνονται περισσότερο μέ πράξεις παρά μέ λόγια, γιατί τά παιδιά εὐκόλα ξεγγοῦν
ὅσα λένε καί ὅ,τι τούς λένε, ἀλλά ὄχι ὅσα ἐπράξαν καί ὅ,τι τούς ἔκαναν.

Παρόμοια μαθήματα πρέπει νά δίδονται, ὅπως εἶπα, πύ νωρίς ἢ πύ ἄργά;
καί σύμφωνα μέ τό φυσικό του, ὁποῖος εἶναι φρόνιμος ἢ ἀπειθαρχος ἐπιταχύνει ἢ
ἐπιβραδύνει ἀνάλογα μέ τήν προσπάθειά μας. Ἡ ἐμπειρία μας εἶναι ἐκείνη πού
κυρίως μᾶς βοηθεῖ στό ἔργο μας. Ἄλλά, γιά νά μὴν παραλείψουμε τίποτα ση-
μαντικό στά δύσκολα αὐτά θέματα, ἄς δώσουμε ἀκόμα ἓνα παράδειγμα.

Τό δύσκολο παιδί σας χαλάει ὅ,τι πᾶνει στά χέρια του; μὴ θυμῶντε καθό-
λου, ἀπλῶς ἀπομακρύνετε ὅ,τι μπορεῖ νά χαλάσει. Σπάζει τά ἀντικείμενα πού
χρησιμοποιεῖ, μὴ διαίξτε νά του δώσετε ἄλλα, ἀλλά ἀφήστε τον νά αισθανθεῖ
τή ζημιά μέσω τῆς στέρησης. Σπάζει τά τζάμια τοῦ δωματίου του, αφήστε τόν
ἄερα νά τόν φυσήξει νύχτα-μέρα χωρίς νά σᾶς νοιάζει γιά τό συνάχι του, γιατί
εἶναι προτιμότερο νά συναχθῶναι παρά νά κάνει πράξεις. Ὅταν σᾶς στενοχωρεῖ
μὴν παραπονιέστε ποτέ, ἀλλά φροντίστε νά τό νιώσει ἔκεινο πρῶτο. Ἀργότερα,
τοποθετήστε πάλι τά τζάμια χωρίς νά πεῖτε τίποτα. Τά σπάζει ξανά; Ἄλλάξτε

υ κοστά, ἀλλά χωρίς θυμό: τὰ τζάμια εἶναι δικὰ μου, τὰ θέλω γερά. Ὑστερα θὰ τὸ κλείσετε στὸ σκοτάδι, σέ λυρο. Σ' αὐτὴ τῆ νέα ἀντιμετώπιση ἀρχίζει νὰ φωνάζει, δὲν τὸ ἀκούει. Πρήγορα κουράζεται καὶ ἀλλάζει τόνο, : ἕνας ὑπέρτερος παρυσιάζεται, ὁ πεισματάρης τὸν πα- ι. Χωρὶς δικαιολογία γιατί δὲν τὸ κάνει, ὁ ὑπέρτερος ἀπα- κά μου τζάμια πού πρέπει νὰ προστατεύσω, καὶ φεύγει. εἶναι ἐκεῖ μέσα ἀρκετές ὥρες, ὥστε νὰ πλῆξει καὶ νὰ τὸ ποβάλλει τὴν ιδέα νὰ συμφωνήσει ὅτι δὲν θὰ σπάσει πιά λώσετε πάλι τὴν ἐλευθερία του. Δὲν θὰ ζητήσει τίποτα φρακαλέσει νὰ εἴθετε αὐτοπροσώπως νὰ τὸ συναντήσετε. : τὴν πρότασή του καὶ θὰ τὴ δεχθεῖτε ἀμέσως λέγοντάς : ἐφθίκες, θὰ εἶναι καλύτερα καὶ γιὰ τούς δύο μας, πῶς ωρίτερα; Ὑστερα, χωρίς νὰ τοῦ ζητήσετε σαφῆ δήλωση ισχεσῆς του, θὰ τὸ ἀγκαλιάσετε μέ χαρὰ καὶ θὰ τὸ πάτε του, θεωρώντας τὴ συμφωνία σας ἱερῆ κι ἀπαραβίαστη, [ε τὴ μέθοδο αὐτῆ, τί ιδέα νομίζετε ὅτι θὰ σχηματίσει γιὰ μφωνῶν καὶ τὴ χρησιμότητά τους; Δὲν πιστεύω ὅτι πού δὲν εἶναι ἡδὴ κακομαθημένο, τὸ ὅποιο μετὰ τὴ δοχι- πό πρόθεση νὰ σπάσει κάποιο τζάμι. Ἀκολουθήστε τὴν τὴν περιγράφω. Τὸ μικρὸ παλιόπαιδο δὲν φαντάζεται ὅτι ακουόδα γιὰ νὰ φυτῶσει μιὰ κουκιά προστοιμάζε μια ις του δὲν θὰ ἀργούσαν νὰ τὸν χώσουν μέσα.᾽

αὶ ἂν αὐτὴ ἢ ὑπογρέωση νὰ κρατᾶ τίς ὑποσχέσεις του δὲν θὰ εἶχε αἰσίου μέ ὅλο τὸ βάρος τῆς χρησιμότητάς τῆς, λίγο ἀρτότερα εἶνα ζήγνας νὰ διαφαινεται, θὰ τοῦ τὸ ἐπέβαλε ὡς νόμο τῆς συνειδήτης, ιένει νὰ ἀναπτυχθεῖ στρεψίμομη στὶς γνώσεις στὶς ὁποῖες ἐφαρμό- ῖ: χαρακτηριστικὸ δὲν τὸ εἶχε, χαράζει χέρι ἀνθρώπου, ἀλλὰ στὶς πάσης Δικαιοσύνης. Ἐφραφέστε τὸν προσαναφερόμενο νόμο τὸν συμ- πτων) πού αὐτὸς ἐπιβάλλει: ὅλα εἶναι ἀπατηλὰ καὶ μάταια στὴν ος κρατᾶ τὴν ὑπόσχεσή του γιὰ λόγους συμφέροντος, εἶναι σὰν νὰ μὴν εἶναι ὑποσχθεῖ τίποτα. Ἡ, τὸ πολὺ-πολὺ, θὰ εἶναι στὴν ἐξου- πως ὅταν οἱ παῖκτες ἐνεμφρίζονται καὶ σπεύδουν νὰ πουν «πάσο», τὴν κατὰλληλὴν στιγμὴ καὶ νὰ παίξουν ἐπιζήγνας σὲ καλύτερο ὑπὲρ εἶναι ὑψίστης σημασίας καὶ ἀξίζει νὰ μελετηθεῖ προσεκτικὰ. ζει νὰ ἀντιμάσκει μέ τὸν ἴδιο τὸν εαυτό του.

Βρισκόμαστε ἔτσι στὸν κόσμο τῆς ἡθικῆς, καὶ ἀνοίγει ἡ πόρτα στὴν ἔγνοια τοῦ κακοῦ. Μὲ τίς συμβάσεις καὶ τὰ καθήκοντα γεννιῶνται ἡ ἀπάτη καὶ τὸ ψέμα. Ὅταν μποροῦμε νὰ κάνουμε ὅ,τι δὲν πρέπει, προσπαθοῦμε νὰ κρυψοῦμε αὐτὸ πού δὲν ἔπρεπε νὰ κάνουμε. Ὅταν εἶνα συμφέρον μᾶς ἀναγκάζει νὰ ὑπο- σχεθοῦμε, ἕνα πῶ μεγάλο συμφέρον μπορεῖ νὰ μᾶς κάνει νὰ παραβιάσουμε τὴν ὑπόσχεσή μας. Ἀλλὰ δὲν μποροῦμε πιά νὰ τὴν παραβιάσουμε ἀτιμώρτητα. Ἡ λύση εἶναι φυσικὴ: κρυβόμαστε καὶ λέμε ψέματα. Ἐπειδὴ δὲν μπορέσαμε νὰ προλάβουμε τὸ ἐλάττωμα αὐτό, τὸ τιμωροῦμε. Ἴδου οἱ δυστυχίες τῆς ἀνθρώπι- νης ζωῆς, πού ἀρχίζονται μαζί μέ τὰ λάθη τῆς.

Μιλέησα, ἡδὴ, πολὺ γιὰ νὰ γίνει κατανοητὸ ὅτι δὲν πρέπει ποτε νὰ ἐπιβάλλου- με στὰ παιδιά τὴν τιμωρία ὡς τιμωρία, ἀλλὰ ὅτι πρέπει νὰ ἀποτελεῖ πάντα φυσικὸ ἐπακόλουθο τῆς κακῆς πράξης τους. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν θὰ χρειασθεῖ καθόλου νὰ ἀπαργεῖτε λόγους ἐναντίον τοῦ ψέματος, δὲν θὰ τὰ τιμωρήσετε ποτὲ ἀπλῶς καὶ μόνο ἐπειδὴ σᾶς εἶπαν ψέματα. Ἀλλὰ θὰ φροντίσετε ὥστε ὅλες οἱ δυσάρεστες συνέπειες τοῦ ψέματος, ὅπως τὸ νὰ μὴν σὲ πιστεύουν ὅταν λές τὴν ἀλήθεια ἢ νὰ σὲ κατηγοροῦν γιὰ κακὸ πού δὲν ἔκανες, μολονότι δὲν τὸ παραδέχεσαι, συσσωρεύονται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του ἐπειδὴ κάποτε ἔχουν πεῖ ψέματα. Ἀλλὰ ἂς ἐξηγήσουμε τί σημαίνει τὸ ψέμα γιὰ τὰ παιδιά.

Υπάρχουν δύο εἶδη ψέματος: τὸ ψέμα de facto, πού ἀφορᾶ στὸ παρελθόν, καὶ τὸ ἄλλο, de juris, πού ἀφορᾶ στὸ μέλλον. Τὸ πρῶτο συμβαίνει ὅταν ἀρνού- μαστε αὐτὸ πού ἔχουμε κάνει ἢ ὅταν ἀρνούμαστε ὅτι κάναμε κάτι πού ὄντως κάναμε, καὶ γενικά ὅταν μιλάμε ἐσκεμμένα εἰς βάρος τῆς ἀλήθειας τῶν γεγονό- των. Τὸ ἄλλο συμβαίνει ὅταν ὑποσχόμεστε κάτι πού δὲν σκοπεύουμε νὰ πράξου- με, καὶ γενικά ὅταν δείχνουμε πρόθεση ἀντίθετη μέ αὐτὴ πού πραγματικὰ ἔ- χουμε. Τὰ δύο αὐτὰ ψέματα μποροῦν κάποτε νὰ συνυπάρξουν στὸ ἴδιο ψέμα, ἰ0 ἀλλὰ ἐδῶ τὰ κρίνω ἀπὸ ὅ,τι τὰ διαφοροποιεῖ.

Ὅποιος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη τῆς δόθειας τῶν ἄλλων, καὶ δὲν παύει νὰ διαπιστώνει τὴν καλοσύνη τους, δὲν εἶχε κανένα συμφέρον νὰ τοὺς ξεγελάσει. Ἄντιθετα, ἔχει προφανές συμφέρον νὰ βλέπουν τὴν πραγματικότητα ὅπως εἶναι, ἀπὸ φόβο μήπως ἀπατηθῶν πρὸς ζῆμιαν του. Εἶναι, λοιπόν, φανερό ὅτι τὸ πραγματικὸ ψέμα δὲν παρτάζει στὴ φύση τῶν παιδιῶν. Ἀλλὰ ὁ νόμος τῆς ὑπα- κοῆς δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκη τοῦ ψέματος. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ὑπακοή εἶναι δυσάρε-

10. Ὅπως ὅταν, κατηγορούμενος γιὰ μιὰ ἐγκληματικὴ πράξη, ὁ ἔνοχος τὸ ἀρνεῖται, λέ- γοντας ὅτι εἶναι ἐντιμος πολίτης. Τότε ψευδετα τόσο ὅσον ἀφορᾶ τὴν πραγματικότητα καὶ ὅσον ἀφορᾶ τὸ νομικὸ πλαίσιο.

στο πράγμα, κάνει κρυφά ὅτι μπορεί περισσότερο καί ἔτσι κυριαρχεῖ τό πρό-
σκαιο συμφέρον νά ἀποφύγουμε τήν τιμωρία ἢ τήν ἐπίπληξη, ἔναντι τοῦ ἀπώ-
τερου συμφέροντος νά ποῦμε τήν ἀλήθεια. Ὅταν τό παιδί σάς διαπαιδαγωγεῖται
φυσικά καί ἐλεύθερα, γιατί νά σᾶς πεῖ ψέματα; Ἴί ἔχει νά σᾶς κρύψει; Δέν τό
μαλώνετε καθόλου, δέν τό τιμωρεῖτε ποτέ, δέν ἀπαιτεῖτε τίποτα ἀπό αὐτό.
Γιατί νά μή σᾶς πεῖ ὅ,τι ἔκανε, τόσο ἄδω ὅσο καί σέ ἕναν μικρό του φίλο; Δέν
μπορεῖ νά θλίψει στήν ὁμολογία του περισσότερο κίνδυνο οὔτε στή μία οὔτε
στήν ἄλλη περίπτωση. Τό ψέμα de jure εἶναι ἀκόμα λιγότερο φυσικό, γιατί οἱ
ὑποσχέσεις νά κάνουν ἢ νά ἀποφύγουν νά κάνουν κάτι εἶναι πράξεις συμβατικές,
πού ἐκφεύγουν ἀπό τή φύση καί παρεκκλίνουν ἀπό τήν ἐλευθερία. Ἐπί πλέον,
ὅλες οἱ ὑποσχέσεις τῶν παιδιῶν εἶναι ἀφ' ἑαυτῶν ἀνυπαρχτες, ἐπειδή οἱ προσπι-
κῆς τους εἶναι περιορισμένες καί δέν μποροῦν νά ὑπερβῶν τό παρόν· ὑποσχόμενα
κάτι, δέν ξέρον ἢ νά κάνουν. Στήν πραγματικότητα, ὅταν ἕνα παιδί ὑποσχέται δέν
ψεύδεται καν, γιατί τό μόνο πού τό νοιάζει εἶναι πῶς θά ξεφύγει τή στιγμή πού
ὑπόσχεται καί κάθε μέσο πού δέν ἔχει ἄμεσα ἀποτελεσμα τοῦ φαίνεται ἀδιάφορο.
Ἐποσχόμενο γιά τό μέλλον, δέν ὑπόσχεται τίποτα καί ἡ φαντασία του, πού εἶναι
ἀκόμα σέ νάρκη, δέν μπορεί νά ἐκτείνει τήν ὑπαρξή του σέ δύο χρόνους διαφορε-
τικούς. Ἄν μποροῦσε νά ἀποφύγει τό ξύλο ἢ νά κερδίσει ἕνα ζωνάκι καραμέλες
μέ τήν ὑπόσχεση ὅτι αὐριο θά πέσει ἀπό τό παράθυρο, θά τό ἔκανε ἀμέσως. Ἴδού,
γιατί οἱ νόμοι δέν ὑπολογίζουν καθόλου τίς ὑποσχέσεις τῶν παιδιῶν. Καί ὅταν
κάποιος, πῶ ἀυστηροί, πατέρες καί παιδαγωγοί, ἀπαιτοῦν νά τίς ἐκπληρώσουν,
αὐτό ἀφορᾷ μονάχα σέ ὅ,τι τό παιδί θά ἔπρεπε νά κάνει, ἀκόμα καί ὅταν δέν τό
ἔχει ὑποσχεθεῖ.

Ἐπειδή, λοιπόν, τό παιδί δέν ξέρει τί κάνει ὅταν ὑπόσχεται, δέν μπορεί νά
ψεύδεται ὑποσχόμενο. Δέν εἶναι τό ἴδιο ὅταν παραλείπει νά κρατήσῃ τήν ὑπόσχε-
σή του, κάτι πού, ἐπίσης, ἀνήκει στήν κατηγορία τοῦ ἀναδρομικοῦ ψέματος, διότι
θιμᾶται πολύ καλά ὅτι ἔδωσε τήν ὑπόσχεση. Ὅμως, ἐκεῖνο πού δέν γνωρίζει εἶ-
ναι πόσο σπουδαῖο εἶναι νά τήν τηρήσει. Ἀδυνατώντας νά φαντασθεῖ τό μέλλον,
δέν μπορεί νά προβλέψῃ τίς συνέπειες τῶν πράξεων. Καί ὅταν παραβιάζει τίς ὑ-
ποσχέσεις του, δέν κάνει τίποτα ἀντίθετο πρὸς τή λογική τῆς ἡλικίας του.

Προκύπτει, λοιπόν, ὅτι τά ψέματα τῶν παιδιῶν εἶναι ὄλα ἔργα τῶν παιδα-
γωγῶν καί ὅτι ὅταν ἐπιδιώκουμε νά τούς μάθουμε νά λένε τήν ἀλήθεια, στήν
οὐσία τά μαθαίνουμε νά λένε ψέματα. Στή διασύντη μας νά τά συμμορφώσουμε,
νά τά κατευθύνουμε, νά τά διδάξουμε, δέν βρίσκουμε ποτέ ἀρετούς τρόπους γιά
νά τό ἐπιτύχουμε. Θέλουμε νά ἐπιφρεάσουμε τό πνεῦμα τους μέ θεωρίες χωρῆς

βάση, μέ διδαχές χωρῆς λογική, καί πρὸ
νά ψεύδονται παρά νά μένουν ἀμυλλῆς καί
Ἐμεῖς, πού δίνουμε στός μαθητές
προτιμᾶμε νά εἶναι καλοί παρά σοφοί,
φοβούμενοι μὴ τήν παραπομπήν, καί ὁ
ἴσως δοκιμάσουν νά μὴν τηρήσων. Ἄν
ζημιᾶ καί δέν ξέρω ποῖός τήν ἔκανε, πρ
ἢ μὴν τοῦ πῶ: Μήπως ἐσύ; Ἰνατί ἐν
κάνω νά ἀρνηθεῖ ὅτι αὐτός τήν ἔκανε,
ἀναγκάζει νά κάνω μαζί του κάποια ἄ
μου, ὥστε ἡ πρόταση νά γίνῃ μόνον ἄ
ὑπόσχεται, πρέπει νά ἔχει πάντα ἐνὰ το
ἐκπληρώσει τήν ὑπόσχεσή του. Καί ἄν
αὐτό νά ἔχει γιά τό παιδί τίς συνέπει
πραγμάτων καί ὅχι ἀπὸ τήν ἐκλογιστῆ, ν
ζῆται νά ἀνατρέξω σέ τόσο σφάλμα μέ
μυλιος θά ἀρρήσει πάλυ νά μάθῃ τί ν
μάθει, θά μένει ἐκπληκτικός, ἐπειδή, δέν
χρησιμοποιεῖ ἕνα ψέμα. Ἰναί, γὰρ ὅτι
τήν καλύτεράσῃ του, τόσο πῶ πάλυ τῶ
Ἄν δέν διαζόμεστε καθόλου νά ὁ
θᾶλου νά ἀπαιτήσουμε· καί ἔργονε τήν
τάλληλη στιγμή. Ἰότε τό παιδί ὁλοκ
ἀπερίσχετος παιδαγωγός, πῶ δέν ἔρ
συνεχῶς νά ὑπόσχεται γιά τό παραμ
χωρῆς μέτρο, τό παιδί, ἐνηλίμῃ, ὅ
τίς ξεχνᾶ καί τελικά τίς παραρρ
λόγου. Γίνεται γι' αὐτό παιγνίῳ νά τίς
πόν, νά μένει πιστό στόν λόγο του, νά τί

Οἱ λεπτομέρειες τίς ὁπότες ἀπέφρα
11. Μία παράμοια ἐρώτησῃ ἔνα πῶς ἄ
ἄν πιστεῦει ὅτι εσεῖς γνωρίζετε ὅτι πῶς τήν ἔ
τε, καί ἡ πεποθήσῃ του αὐτή θῃ, τό πρῶτο
σκερσε: «Ἰνατί νά τῶ ἀποκαλύψω τήν πρῶ
ψέματα εἶναι ἀποτελεσμα τῆς ἀπῶγῃς ἐφῶτα

βάση, με διδαχές χωρίς λογική, και προτιμούμε να ξέρουν τό μάθημά τους και να ψεύδονται παρά να μενουν αμαθείς και αληθινοί.

Ἐμείς, πού δίνουμε στους μαθητές μας μονάχα πρακτικά μαθήματα, και προτιμάμε νά εἶναι καλοί παρά σοφοί, δέν απαιτοῦμε ἀπό αὐτά τήν ἀλήθεια, φοβούμενοι μήν τήν παραποιήσουν, και δέν τους ζητάμε νά υποσχεθῶν κάτι πού ἴσως δοκιμάσουν νά μήν τηρήσουν. Ἄν, κατά τήν ἀπουσία μου, γίνε κάποια ζημιὰ και δέν ξέρω πώς τήν ἔκανε, προσέχω μῆπως κατηγορήσω τόν Αἰμίλο ἢ μήν τοῦ πῶ: *Μήπως εἶσ;*¹¹ Γιατί ἔτσι, τί ἄλλο θά ἐπιτύχῃνα παρά νά τόν κάνω νά ἀρνηθεῖ ὅτι αὐτός τήν ἔκανε; Καί ἂν ὁ δύσκολος χαρακτήρας του μέ ἀναγκάζει νά κάνω μαζί του κάποια συμφωνία, θά πάρω τόσο καλά τὰ μέτρα μου, ὥστε ἡ πρότασή νά γίνε μόνον ἀπό ἐκεῖνον, ποτέ ἀπό ἔμενα. Καί ὅταν ὑπόσχεται, πρέπει νά ἔχει πάντα ἕνα τορῆνὸ και ἀπτό συμφέρον προκειμένου νά ἐκπληρώσει τήν ὑπόσχησή του. Καί ἂν κάποτε δέν τήν τηρήσει, πρέπει τό ψέμα αὐτό νά ἔχει γιά τό παιδί τίς συνέπειες πού προέρχονται ἀπό τή φορά τῶν πραγμάτων και ὄχι ἀπό τήν ἐκδίκηση τοῦ παιδαγωγῶ του. Ὡστόσο, δέν χρειάζεται νά ἀναφῆξω σέ τόσο σκληρά μέσα, διότι εἶμαι σχεδόν βέβαιος ὅτι ὁ Αἰμίλος θά ἀργήσει πολύ νά μάθει τί σημαίνει νά ψεύδεσαι. Καί ὅτι, ὅταν τό μάθει, θά μείνε ἐκπληκτος, ἐπειδή δέν θά μπορεῖ νά καταλάβει σέ τί μπορεῖ νά χρησιμεύει ἕνα ψέμα. Εἶναι φανερό ὅτι ὅσο πῶ ἐλευθερ ἀπό δεσμεύσεις κάνω τήν καλοπέρασή του, τόσο πῶ πολύ τοῦ στερῶ τήν ἀνάγκη νά λείε ψέματα.

Ὅταν δέν διαζόμεστε καθόλου νά διαπαιδαγωγήσουμε, δέν διαζόμεστε καθόλου νά απαιτήσουμε· κι ἔγουμε τήν ἀνεση νά απαιτοῦμε μονάχα στήν κατάλληλη στιγμή. Τότε τό παιδί διαπλάθεται, δέν τό χαλάμε. Ἄλλά, ὅταν ἕνας ἀπερίσκεπτος παιδαγωγός, πού δέν ξέρε πῶς νά συμπεριφερθεῖ, τό υποχρεώνει συνεχῶς νά ὑπόσχεται γιά τό παραμικρό, χωρίς διακριτικότητα, χωρίς ἐπιλογή, χωρίς μέτρο, τό παιδί, ἐνοχλημένο, ὑπερφροτωμένο ὑποσχέσεις τίς παραμελεῖ, τίς ξεχνά και τελικά τίς περιφρονεῖ, θεωρώντας ὅτι εἶναι μάταια σχήματα λόγου. Ἰνεται γι' αὐτό παιγίδι νά τίς δίνει και νά τίς ἀναφεῖ. Ἐάν θέλετε, λοιπόν, νά μένε πιστό στον λόγο του, νά εἶστε προσεκτικοί ὅταν τόν απαιτεῖτε.

Οἱ λεπτομέρειες τίς ὁποῖες ἀνέφερα πῶ πρῖν σχετικὰ μέ τό ψέμα εἶναι, ἀπό 11. Μία παρόμοια ἐρώτηση εἶναι πολύ ἀδιάκριτη, κυρίως ὅταν τό παιδί εἶναι ἔνοχο. Ἦστε, ἂν πιστεῖτε ὅτι ἐσεῖς γνωρίζετε ὅτι αὐτό τήν ἔχει κάνει τή ζημιὰ, θά νομίσει ὅτι τό παγιδεύετε, και ἡ πεποίθησή του αὐτή θά τό προδιθέσει ἐναντίον σας. Ἄν δέν τό πιστεῖτε, τότε θά σκεφθεῖ: «Γιατί νά τοῦ ἀποκαλύψω τήν πρῶτή μου;» Καί νά πού ὁ πρώτος πειρασμός νά πέε ψέματα εἶναι ἀποτελεσματῆς ἄστυγῆς ἐρώτησῆς σας.

ἢ περισσότερο και ἔτσι κυριαρχεῖ τό πρότυμορία ἢ τήν ἐπιπλήξη, ἔναντι τοῦ ἀπώθεται. Ὅταν τό παιδί σας διαπαιδαγωγεῖται εἰ ψέματα; Τί ἔχει νά σας κρύψει; Δέν τό εἶ ποτέ, δέν απαιτεῖτε τίποτα ἀπό αὐτό. ἄθωλ ὅσο και σέ ἕναν μικρό του φίλο; Δέν περισσότερο κίνδυνο οὔτε στή μία οὔτε περισσότερο ἀνάγκη λιγότερο φυσικό, γιατί οἱ ψέμα εἶναι ἀκόμα λιγότερο φυσικό, γιατί οἱ ψέμα νά κάνουν κάτι εἶναι πράξεις συμβατικές, σεκλιόνων ἀπό τήν ἐλευθερία. Ἐπί πλέον, ἀπ' ἐαυτῶν ἀνυπαφκτες, ἐπειδή οἱ προσπιπτόν νά ὑπερδῶν τό παρόν· ὑποσχόμενα γμακύνονται, ὅταν ἕνα παιδί ὑπόσχεται δέν νιάζει εἶναι πῶς θά ξεφύγει τή στιγμή πού εἶμεσο ἀποτελεσματῆς φαίνεται ἀδιάφορο. γεται τίποτα και ἡ φαντασία του, πού εἶναι ναι τήν ὑπαφῆ του σέ δύο χρόνους διαφορεῖ ἔθωλο ἢ νά κερδίσει ἕνα χωνάκι καραμέλες πῶ τό παράθυρο, θά τό ἔκανε ἀμέσως. Ἰδού, ου τίς ὑποσχέσεις τῶν παιδιῶν. Καί ὅταν παιδαγωγοί, απαιτοῦν νά τίς ἐκπληρώσουν, θά ἔπρεπε νά κάνει, ἀκόμα και ὅταν δέν τό εἶ τί κάνει ὅταν ὑπόσχεται, δέν μπορεῖ νά ὅ ὅταν παραλείπει νά κρατήσει τήν ὑπόσχησῆς. Ὅμως, ἐκεῖνο πού δέν γνωρίζει εἰσει. Ἀδυνατώντας νά φαντασθεῖ τό μέλλον, εἶς τῶν πράξεων. Καί ὅταν παραδιάζει τίς ὑλετο πρὸς τή λογική τῆς ἡλικίας του.

τα τῶν παιδιῶν εἶναι ὅλα ἔργα τῶν παιδαίους μάθουμε νά λene τήν ἀλήθεια, στήν ε. Στή διασύνη μας νά τά συμμορφώσουμε, εἶ δέν κρίσκουμε ποτέ ἀρκετούς τρόπους γιά εἶσσουμε τό πνεῦμα τους μέ θεωρίες χωρίς